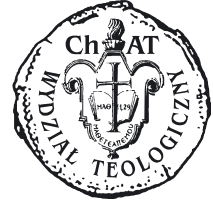

Wydział Teologiczny
Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej
w Warszawie

dr Jerzy Sojka

Ordynacja kobiet w luterańskich księgach wyznaniowych oraz pismach Marcina Lutra

Referat na konferencji „Ordynacja
Kobiet w Kościele Ewangelicko-
Augsburskim w RP”, 22 maja 2015 r.
zorganizowanej przez
Wydział Teologiczny ChAT
oraz Kancelarię Biskupa Kościoła
Ewangelicko-Augsburskiego w RP

Warszawa 2015

Spis treści

Spis treści	2
Wykaz skrótów.....	3
Wprowadzenie.....	4
1. Płeć i urząd w luterzańskich księgach wyznaniowych	4
1.1. Istota urzędu	5
1.2. Ordynacja	8
1.3. Władza biskupów	10
1.4. Małżeństwo pełniących urząd	11
2. Urząd kościelny w teologii Marcin Lutra	12
2.1. Powszechne kapłaństwo.....	12
2.2. Powszechne kapłaństwo a urząd kościelny.....	14
2.3. Urząd kościelny jako ustanowiony przez Boga	15
2.4. Powołanie do służby	16
2.5. Zadania urzędu kościelnego.....	17
2.6. Struktura urzędu kościelnego.....	17
3. Płeć i urząd kościelny w pismach Marcin Lutra	19
3.1. Wypowiedzi Reformatora	19
3.2. Współczesne próby interpretacji.....	27
4. Bibliografia.....	34
4.1. Źródła	34
4.1.1. Tłumaczenia Pisma Świętego	34
4.1.2. Luterzańskie księgi wyznaniowe:.....	34
4.1.3. Pisma Marcina Lutra.....	35
4.1.4. Pozostałe:	36
4.2. Opracowania:	36
4.3. Literatura pomocnicza.....	38

Wykaz skrótów

- BKE *Wyznanie augsburskie (Konfesja Augsburska) z 1530 r. Część pierwsza*, przeł. z niemieckiego A. Wantuła, w: *Wyznanie augsburskie (Konfesja Augsburska) z 1530 roku. 95 tez ks. Marcina Lutera z 1517 roku*, Bielsko-Biała 1999, s. 25-45;
- BSELK *Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition*, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014;
- BSELK1 *Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Quellen und Materialien*, t. 1, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014;
- KWKL *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luterskiego*, Bielsko-Biała 2003;
- WA *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar 1883-2009.
- WA TR *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Abteilung Tischreden*, Weimar 1912-1921.

Teksty Pisma Świętego cytowane za: *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego*, Warszawa 1996.

Tłumaczenia pozostałych cytatów, o ile nie zaznaczono inaczej pochodzą od autora.

Wprowadzenie

Niniejsza prezentacja podzielona została na trzy części. Przedmiotem pierwszej z nich jest przedstawienie perspektywy luteranckich ksiąg wyznaniowych na kwestię ordynacji kobiet. Dwie pozostałe skupiają się na problemie urzędu duchownego i ordynacji kobiet w teologii Marcina Lutra. W pierwszej z nich przedstawiono zarys głównych elementów postrzegania urzędu duchownego w teologii Reformatora, w drugiej zaś przeanalizowano konkretne wypowiedzi M. Lutra, odnoszone przez badaczy jego spuścizny do kwestii dopuszczenia kobiet do urzędu kościelnego, a także dyskusję jaka toczy się w środowisku badaczy spuścizny Reformatora.

1. Płeć i urząd w luteranckich księgach wyznaniowych

Próba uchwycenia kryterium płci jako znaczącego dla dopuszczenia do ordynacji na gruncie wypowiedzi „Księgi zgody” na temat luteranckiego pojmowania urzędu duchownego prowadzi do konstatacji, którą sformułował już Peter Brunner. Teolog ten w swoim krytycznym wobec ordynacji kobiet opracowaniu „Urząd pasterski a kobieta” [*Hirtenamt und die Frau*] stwierdza: „Odnosząc się do ksiąg wyznaniowych Kościoła ewangelicko-luteranckiego musimy najpierw stwierdzić, że nie wypowiadają się one odnośnie pytania, czy kobietom można powierzać urząd pasterski. Zakaz nauczania, obejmujący kobiety w 1 Kor 14,3nn i 1 Tm 2,11nn, nie jest w księgach wyznaniowych przytaczany. Niewątpliwie mówiąc o pastorach i biskupach mają one na myśli mężczyzn”¹. Tę ostatnią uwagę P. Brunner uzupełnia jednak wyraźnym stwierdzeniem: „Postawiwszy księgom wyznaniowym pytanie, czy kobiety mogą być ordynowane do urzędu pasterskiego, można otrzymać odpowiedź tylko, jeśli wyciągnie się z ich wypowiedzi teologiczne wnioski. Wnioski te mogą jednak zostać wyciągnięte w różnych kierunkach”².

Ze względu na wskazane przez P. Brunnera znaczenie teologicznych wniosków wyprowadzanych z ksiąg wyznaniowych dla odpowiedzi na pytanie o ordynację kobiet, uzasadnionym wydaje się w kontekście omawianego tematu przedstawienie ich podstawowych tez na temat urzędu duchownego³. Poniżej zostaną więc kolejno omówione

¹ P. Brunner, *Das Hirtenamt und die Frau*, w: *Pro ecclesia. Gesammelte Aufsätze zur dogmatischen Theologie*, t. 1, Berlin 1962, s. 311.

² Tamże, s. 311n.

³ W języku polskim por. także: B. Milerski, *Urząd duchowny w teologii Marcina Lutra i księgach wyznaniowych*, „Rocznik teologiczny ChAT” r. 46: 2004, z. 1, s. 5 – 21 (opublikowany także w: „Przegląd ewangelicki” r. 2004, z. 2, s. 42-61), T. Konik, *Urząd kościelny w księgach wyznaniowych luteranizmu do 1537 roku*, w: *Teologia wiary. Teologia ks. Marcina Lutra i Księga Wyznaniowych Kościoła Luteranckiego*, red. M. Uglorz, Bielsko-Biała 2007, s. 234-249.

kwestie istoty urzędu kościelnego, ordynacji, władzy biskupów (a także struktury urzędu), oraz zasygnalizowana zostanie charakterystyczna dla XVI-wiecznych polemik zawartych w księgach wyznaniowych argumentacja na rzecz dopuszczenia małżeństwa osób pełniących urząd.

1.1. Istota urzędu

Analizę zagadnienia urzędu kościelnego na gruncie luteranckich ksiąg wyznaniowych nie sposób zacząć w innym miejscu niż od V artykułu „Wyznania augsburskiego”. Jego tekst niemiecki głosi ustanowienie przez Boga „urzędu kaznodziejskiego”⁴, zaś tekst łaciński mówi o ustanowionej „służbie nauczania Ewangelii i udzielania sakramentów”⁵. Te dwa ujęcia dobrze się wzajemnie uzupełniają. Z jednej strony chodzi w nich bowiem o ustanowiony urząd kościelny, który jest z drugiej strony rozumiany jako służba.

By odpowiedzieć na pytanie po co jest urząd kościelny/służba Kościoła rozumiana jako służba kazania/nauczania Ewangelii i udzielania sakramentów, należy sięgnąć do wcześniejszego artykułu IV. Czytamy w nim: „Kościoły nasze nauczają także, iż ludzie nie mogą być usprawiedliwieni przed Bogiem własnymi siłami, zasługami lub uczynkami, lecz bywają usprawiedliwiani darmo dla Chrystusa przez wiarę, gdy wierzą, że są przyjęci do łaski i że grzechy są im odpuszczone dla Chrystusa, który swą śmiercią dał zadośćuczynienie za nasze grzechy. Tę wiarę Bóg poczytuje za sprawiedliwość przed swoim obliczem (Rz 3 i 4)”⁶. To by pobudzić wiarę ustanowione zostały urząd/służba, o których mowa w CA V: „Abyśmy tej wiary dostąpili, ustanowiona jest służba nauczania ewangelii i udzielania sakramentów”⁷, są to środki łaski: „Albowiem przez Słowo i sakramenty, jak gdyby przez środki, udzielany jest Duch Święty, wzniecający wiarę, gdzie i kiedy Bóg zechce, w tych, co słuchają ewangelii”⁸.

Warto odnotować, że wspomniane środki łaski: zwiastowane Słowo Boże i sakramenty są w artykule VII „O Kościele” wymienione jako *notae ecclesiae*, a więc znamiona Kościoła, będące także warunkami jego jedności⁹. Jeśli zachowana zostanie

⁴ Wyznanie augsburskie, art. V, BSELK, s. 100 (BKE, s. 28).

⁵ Wyznanie augsburskie, art. V, BSELK, s. 101 (KWKL, s. 144).

⁶ Wyznanie augsburskie, art. IV, BSELK, s. 98n (KWKL, s. 144).

⁷ Wyznanie augsburskie, art. V, BSELK, s. 101 (KWKL, s. 144).

⁸ Wyznanie augsburskie, art. V, BSELK, s. 101 (KWKL, s. 144).

⁹ Wyznanie augsburskie, art. VII, BSELK, s. 102n (KWKL, s. 144; BKE, s. 30).. Zob.: T. Austad, *Kirche*, w: *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*, red. H. G. Pöhlmann, T. Austad, F. Krüger, Gütersloh 1996, s. 170-172; G. Wenz, *Theologie der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Eine historische und*

zgodność w wiernym/czystym zwiastowaniu/nauczaniu Ewangelii i należywym/zgodnym ze Słowem Bożym udzielaniu sakramentów, wówczas istnieje prawdziwa jedność Kościoła. Wszelkie inne aspekty jego funkcjonowania stanowią przestrzeń wolności i nie są czynnikami dzielącymi Kościół¹⁰.

„Wyznanie augsburskie” dopowiada także w artykule VIII, że udzielane sakramenty są skuteczne ze względu na Słowo i nakaz Chrystusowy. Co za tym idzie, skuteczność sakramentu nie jest zależna od godności osoby go udzielającej¹¹. Tej tezy broni także „Obrona Wyznania augsburskiego” w artykułach VII i VIII. Czytamy tam w punkcie 28: „I nie ujmuje, i nie odbiera sakramentom skuteczności, jeśli są sprawowane przez niegodnych, ponieważ reprezentują oni osobę Chrystusa na podstawie powołania Kościoła, a nie reprezentują własnej osoby, jak o tym świadczy Chrystus w Ewangelii Łukasza (10,16): „Kto was słyszy, Mnie słyszy”. Gdy głoszą Słowo, gdy podają sakramenty, podają je w zastępstwie i w miejsce Chrystusa”¹².

W kontekście polemik wokół rozumienia urzędu kościelnego toczonych w XVI wieku, nasuwa się również pytanie o jego sakramentalny charakter. W tym kontekście mamy do czynienia z rozbieżnością między stanowiskiem ksiąg wyznaniowych przygotowanych przez M. Lutra („Artykuły szmalkaldzkie” oraz katechizmy), który widział tylko dwa sakramenty: Chrzest i Wieczerzę Pańską¹³, i tych przygotowanych przez Filipa Melanchtona¹⁴. Stanowisko M. Lutra oparte było na przejętej od Augustyna z Hippony definicji sakramentu: „Gdy Słowo łączy się z żywiołem, czyli naturalną substancją, staje się z tego sakrament”¹⁵. W XIII artykule „Obrony Wyznania augsburskiego” F. Melanchton

systematische Einführung in das Konkordienbuch, t. 2, Berlin 1998, s. 257n; G. Kretschmar, *Der Kirchenartikel der Confessio Augustana Melanchtons*, w: *Confessio Augustana und Confutatio. Der Augsburger Reichstag 1530 und die Einheit der Kirche*, wyd. E. Iserloh, Münster 1980, s. 426; por.: E. Koch, *Confessio Augustana – Confutatio – Apologie. Das Gespräch über die Ekklesiologie im Kontext der Reichtages von Augsburg*, w: *Die Confessio Augustana im ökumenischen Gespräch*, wyd. F. Hoffmann, U. Kühn, Berlin 1980, s. 54n; H. Fagerberg, *Die Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften von 1529 bis 1537*, Göttingen 1965, s. 279n; D. Nowak, *Nauka o Duchu Świętym w świetle teologii ks. dra Marcina Lutra i Ksiąg Symbolicznych*, „Studia Humanistyczno-Teologiczne” t. 1 (1): 2003, s. 178.

¹⁰ Por.: G. Wenz, *Theologie der Bekenntnisschriften...*, t. 2, dz. cyt., ss. 302n; Por. W. Lohff, *Bekenntnis zum Frieden. Eine Auslegung der Confessio Augustana*, Hamburg 1980, s. 38n; E. Schlink, *Kriterien der Einheit der Kirche aufgrund der Augsburger Konfession*, w: *Evangelium – Sakramente – Amt und die Einheit der Kirche*, red. K. Lehmann, E. Schlink, Freiburg im Breisgau 1982, s. 112.

¹¹ Wyznanie augsburskie, art. VIII, BSELK, s. 102n (KWKL, s. 145; BKE, s. 30).

¹² Obrona Wyznania augsburskiego, art. VII, BSELK1, s. 495 (KWKL, s. 230).

¹³ Artykuły szmalkaldzkie, cz. III, art. V-VI, BSELK, s. 766n (KWKL, s. 352n); *Mały katechizm, Sakrament Chrztu Świętego, Sakrament Otarza*, BSLK, s. 882-885.888-891 (KWKL, s. 48n.51); *Duży katechizm, O Chrzcieniu, O Sakramencie Otarza*, BSLK, s. 1114.1134.1136 (KWKL, s. 115.122).

¹⁴ Por. *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 527-529 (KWKL, s. 261-264).

¹⁵ Por.: Augustyn, *Tractatus LXXX in Joannis Evangelium*, r. 3, ML, t. 35, szp. 1840 (tłum. polskie: Augustyn, *Homilie na Ewangelie i Pierwszy List św. Jana*, tł. W. Szoldrski, W. Kania, red. E. Stanula, cz. II, Warszawa 1977, s. 175; powyżej tłumaczenie formuły Augustyna przejęto z KWKL, s. 116).

reprezentuje inne podejście: „...żaden bowiem roztropny mąż nie będzie spierał się zbytnio o liczbę czy słowo, jeżeliby uwzględniono sprawy, które mają za sobą przykazanie Boże i obietnice”¹⁶. Stąd jego rozważania nad możliwością przypisania nazwy *sakrament* także kapłaństwu. Rozpoczyna je jasny sprzeciw wobec rozumienia kapłaństwa w kategoriach ofiarniczych, podobnych kapłaństwu lewickiemu. Melancton rozumie je jako „służbę Słowa i podawanie innym sakramentów”¹⁷, zaś ze względu na fakt, że usprawiedliwienie zostało dokonane dzięki jednej ofierze Chrystusa: „...kapłani są powoływani nie do jakichś ofiar, które mają być jakoby pod władaniem Zakonu składane za lud, aby przez nie wyjednywali dla ludu odpuszczenie grzechów, lecz są powoływani do nauczania Ewangelii i podawania ludowi sakramentów”¹⁸. W sytuacji jednak „jeżeliby (...) kapłaństwo czy urząd kapłański rozumiano jako służbę Słowa, bez trudności nazwalibyśmy ten urząd kapłański sakramentem, albowiem służba Słowa ma za sobą przykazanie Boże i ma też wspaniałe obietnice”¹⁹ – tutaj Melancton cytuje teksty Listu do Rzymian 1,16 oraz Księgi Izajasza 55,11n – i dalej rozwija myśl: „Jeżeliby urząd kapłański w ten sposób pojmowano, to nie zawahalibyśmy się i nakładania rąk (wyświęcenia – święceń kapłańskich) nazwać sakramentem. Kościół ma bowiem polecenie ustanawiać sługi, polecenie, które powinno nam być najmiłszym, ponieważ wiemy, że Bóg tę służbę pochwała, wspiera ją i w służbie tej jest obecny”²⁰.

Polemiczne fronty, na których występuje F. Melancton w XIII artykule „Obrony Wyznania augsburskiego”, nie są skierowane jedynie przeciw Rzymowi. Przy okazji rozważań o kapłaństwie podkreśla on raz jeszcze wyrażone w artykule V „Wyznania augsburskiego” przekonanie, że „Kościóły nasze potępiają anabaptystów i innych, którzy sądzą, że Duch Święty zstępuje na ludzi bez zewnętrznego słowa, przez własne ich przygotowania i uczynki”²¹, stwierdzając: „jest rzeczą pożyteczną wyróżnić służbę Słowa, jak dalece jest to możliwe, wszelkiego rodzaju pochwałą przeciwko ludziom fanatycznym, którzy mającą o tym, że Duch Święty zostaje dany nie przez Słowo, lecz ze względu na pewne zewnętrzne przygotowanie, jeżeli siedzą bezczynnie, w milczeniu, w miejscach ciemnych, oczekując wewnętrznego olśnienia, jak to niegdyś nauczali entuzjaści, a obecnie nauczają anabaptyści”²².

¹⁶ *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 529 (KWKL, s. 263).

¹⁷ *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 528 (KWKL, s. 262).

¹⁸ *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 528 (KWKL, s. 262).

¹⁹ *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 528 (KWKL, s. 263).

²⁰ *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 528 (KWKL, s. 263).

²¹ *Wyznanie augsburskie*, art. V, BSELK, s. 100n (KWKL, s. 144; BKE, s. 28).

²² *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIII, BSELK1, s. 528 (KWKL, s. 263).

1.2. Ordynacja

Do kwestii powołania do urzędu odnosi się w „Wyznaniu augsburskim” artykuł XIV. W wersji łacińskiej stwierdzono w nim, że „Kościoły nasze nauczają o porządku w Kościele, że nikt nie powinien w nim nauczać publicznie lub udzielać sakramentów, jeśli nie jest należycie powołany [*rite vocatus*]”²³. Treść wersji niemieckiej jasno wskazuje, że zastrzeżenie artykułu XIV odnosi się do pełniących urząd kościelny²⁴.

Treść artykułu XIV „Wyznania augsburskiego”, odniesiona do warunków jedności Kościoła w artykule VII, stawia pytanie o relację między urzędem kościelnym a *notae ecclesiae*. Współcześni komentatorzy uznają, że urząd jest *implicite* zawarty w *notae*, przy czym jest on im wyraźnie podporządkowany, co zabezpiecza Kościół przed usamodzielnieniem się urzędu od środków łaski, do których sprawowania został przez Boga powołany²⁵.

Treść artykułu XIV „Wyznania augsburskiego” uzupełnia odpowiedni artykuł jego „Obrony”. F. Melancton odpowiada w nim na żądanie Konfutorów, by pod pojęciem „właściwie powołany” rozumieć przewidziane prawem święcenia. F. Melancton deklaruje gotowość zachowania święceń i istniejącego zarządu kościelnego. Jednocześnie jednak zaznacza, że te konkretne rozwiązania, których dochowania domaga się „Konfucja”, pochodzą z prawa ludzkiego. Zaś przeszkodą dla ich zachowania był fakt prześladowania przez biskupów zreformowanych zborów, które chcą się trzymać prawdziwego, nabożnego i katolickiego „Wyznania augsburskiego”²⁶.

Temat ordynacji jest poruszony także w artykule X części III „Artykułów Szmalkaldzkich” Marcina Lutra. Reformator przyznaje w nim, że jeśli biskupi troszczyli się o Kościół i Ewangelię, można by im było w imię miłości i spokoju pozwolić ordynować kaznodziejów ewangelickich. Pod warunkiem jednak, że nie będzie to uznane za przymus

²³ *Wyznanie augsburskie*, art. XIV, BSELK, s. 109 (KWKL, s. 146).

²⁴ *Wyznanie augsburskie*, art. XIV, BSELK, s. 108 (BKE, s. 34).

²⁵ T. Austad, art. cyt., s. 176; F. Brunstäd, *Theologie des lutherischen Bekenntnisschriften*, Gütersloh 1951, s. 127n; E. Iserloh, *Kirche, Kirchengemeinschaft und Kircheneinheit nach der Confessio Augustana*, w: *Evangelium – Sakramente – Amt...*, dz. cyt., s. 14; G. Kretschmar, art. cyt., s. 429; W. Lohff, dz. cyt., s. 38n; B. Lohse, *Die Einheit der Kirche nach der Confessio Augustana*, w: *Evangelium – Sakramente – Amt...*, dz. cyt., s. 72; H. Meyer, H. Schütte, *Die Auffassung von Kirche im Augsburgischen Bekenntnis*, w: *Confessio Augustana Bekenntnis des einen Glaubens. Gemeinsame Untersuchung lutherischer und katholischer Theologen*, red. H. Meyer, H. Schütte, Paderborn-Frankfurt am Main 1980, s. 188-190; W. Pannenberg, *Die Augsburgische Konfession und die Einheit der Kirche*, w: H. Fries, E. Iserloh i in., *Confessio Augustana. Hindernis oder Hilfe?*, Regensburg 1979, s. 267n; tenże, *Die Augsburgische Konfession als katholisches Bekenntnis und Grundlage für die Einheit*, w: *Katholische Anerkennung des Augsburgischen Bekenntnisses? Ein Vorstoß zur Einheit zwischen katholischer und lutherischer Kirche*, wyd. H. Meyer i in., Frankfurt a. M. 1977, s. 31n; tenże, *Die ökumenische Bedeutung der Confessio Augustana*, München 1981, s. 17n.22; G. Wenz, *Theologie der Bekenntnisschriften...*, t. 2, dz. cyt., s. 310n.315n.

²⁶ *Obrona Wyznania augsburskiego*, art. XIV, BSELK1, s. 529n (KWKL, s. 264n).

i zaniecha się towarzyszącego temu „pogańskiego zbytku”. Brak jednak woli do takiego działania ze strony współczesnych mu biskupów, którzy bardziej są władcami politycznymi, a nie pełniącymi służbę kościelną, nie może stać się powodem, by w Kościele zabrakło sług pełniących właściwą im służbę Słowa i sakramentu. Dlatego strona reformacyjna, odwołując się do przykładów z dziejów Kościoła, zdecydowała się samodzielnie ordynować tych, którzy nadają się do takiej służby²⁷.

Podobnie kwestię ordynacji rozwija F. Melancton w „Traktacie o władzy i prymacie papieża” z 1537 r., piśmie które stanowiło uzupełnienie do „Wyznania augsburskiego”. Oprócz szerokiego omówienia tytułowej kwestii, zawarta jest w nim także część zatytułowana „O władzy i orzecznictwie biskupów”. Różnicę między biskupami i prezbiterami widzi w ich zadaniach, a konkretnie w zastrzeżeniu prawa ordynacji tym pierwszym²⁸. Jednak w sytuacji, kiedy biskupi sprzeniewierzają się Ewangelii, zdaniem Melanctona zbory zachowują prawo do ordynowania swoich duchownych²⁹, gdyż nie ma różnicy stopnia między prezbiterami a biskupami. Ponownie zatem mamy do czynienia z granicą posłuszeństwa biskupom, jaką jest ich wierność Ewangelii³⁰.

²⁷ *Artykuły szmalkaldzkie*, cz. III, art. X, BSELK, s. 774n (KWKL, s. 355).

²⁸ *Traktat o władzy i prymacie papieża*, BSELK, s. 824 (KWKL, s. 366).

²⁹ Tutaj jedyny raz jako argument za prawem zboru do wyboru na urząd kościelny pojawia się tekst kluczowy dla Lutrowej koncepcji powszechnego kapłaństwa – 1 P 2,9 – zob. niżej 2.1. oraz 2.2. Innych śladów koncepcji powszechnego kapłaństwa nie ma w „Księdze zgody”.

³⁰ *Traktat o władzy i prymacie papieża*, BSELK, s. 824n (KWKL, s. 366n).

1.3. Władza biskupów

Zakres władzy biskupów „Wyznanie augsburskie” definiuje w ostatnim artykule swojej części drugiej, poświęconej zniesionym nadużyciom. Melanchton pisze w nim o władzy kluczy, albo władzy biskupów. Jest ona „...według Ewangelii władzą albo Boskim mandatem głoszenia ewangelii, odpuszczania i zatrzymywania grzechów oraz udzielania sakramentów”³¹. Biskupom przyznano ją z prawa boskiego, a oprócz wymienionych wyżej elementów składają się na nią także następujące zadania: odrzucania nauki niezgodnej z Ewangelią i wyłączenia ze społeczności bezbożników, których bezbożność jest jawna. Władza ta ma jednak swoje granice. Jeśli biskupi ustanawiają coś przeciw Ewangelii, to Kościoły mają nie tylko prawo, ale nakaz Boży odmówić im posłuszeństwa. Z praktycznym zastosowaniem tego kryterium posłuszeństwa mamy do czynienia w omówionych wyżej przypadkach podporządkowania się przez stronę reformacyjną normom kanonicznym odnośnie ordynacji wymaganym przez stronę rzymską³².

Podobnie rzecz się ma w „Artykułach szmalkaldzkich”. W X artykule części III M. Luter definiuje faktyczną służbę biskupów w sposób negatywny, wymieniając czego nie czynią krytykowani przez niego biskupi wierni Rzymowi: „nie każą, ani nie nauczają, ani nie chrzczą, ani nie udzielają Wieczerzy Pańskiej, ani nie pełnią żadnej funkcji ni służby kościelnej”³³.

W „Traktacie o władzy i prymacie papieża” F. Melanchton powtarza zestaw zadań, które Ewangelia wyznacza tym, „którzy stoją na czele Kościołów”³⁴. Jest on tożsamy z listą wyszczególnioną już w „Wyznaniu augsburskim”, znalazły się tam więc zwiastowanie Słowa, udzielanie sakramentów, oraz orzecznictwo w postaci wyłączenia ze społeczności tych, których przestępstwa są znane i udzielania absencji tym, którzy chcą się upamiętać. Powyższa władza powierzona jest „wszystkim, którzy stoją na czele Kościoła, czy zwą się pasterzami, czy starszymi, czy biskupami”³⁵ z prawa boskiego. Jednocześnie F. Melanchton podkreśla, że nie ma różnicy co do stopnia między biskupami, prezbiterami (i pasterzami). Jest więc zatem jeden, niezhierarchizowany urząd duchowny. W „Traktacie...” współpracownik M. Lutra powtarza także to co już w artykule XXVIII „Wyznania augsburskiego” zostało powiedziane o kryterium posłuszeństwa władzy biskupiej. Jeśli całość

³¹ *Wyznanie augsburskie*, art. XXVIII, BSELK, s. 189 (KWKL, s. 159).

³² *Wyznanie augsburskie*, art. XXVIII, BSELK, s. 186-196 (KWKL, s. 159n).

³³ *Artykuły szmalkaldzkie*, cz. III, art. X, BSELK, s. 774n (KWKL, s. 355).

³⁴ *Traktat o władzy i prymacie papieża*, BSELK, s. 822 (KWKL, s. 366).

³⁵ *Traktat o władzy i prymacie papieża*, BSELK, s. 824 (KWKL, s. 366).

orzecznictwa biskupiego wychodzi z przesłanek sprzecznych z Ewangelią, nie ma obowiązku dochowaniu mu posłuszeństwa³⁶.

1.4. Małżeństwo pełniących urząd

W części drugiej „Wyznania augsburskiego” odnośnie urzędu kościelnego F. Melancton nie zajmuje się tylko władzą biskupów, ale także kwestią przywrócenia małżeństwa osób pełniących urząd. W poświęconym temu zagadnieniu artykułowi XXIII przytacza szeroką argumentację odwołującą się zarówno do apostoła Pawła, jak i go historii stworzenia. Konkluzja brzmi: „Nie leży też w mocy ludzkiej zmienić swej istoty bez szczególnego daru i działania Bożego. Przeto ci, którzy nie są zdolni do życia w celibacie, powinni zawierać małżeństwa, albowiem postanowienia Bożego i porządku Bożego nie może zmienić żadne prawo ludzkie i żadne ślubowanie. Dlatego naucza się u nas, iż kapłani mogą pojmować małżonki”³⁷.

Tę argumentację popiera przykładami z historii Kościoła dowodzącymi, iż kapłani mogli się żenić. Podobna argumentacja znalazła się w „Artykułach Szmalkaldzkich” w art. XV części III: „Jak zaś ani my nie mamy, ani oni nie mają mocy, aby z mężczyzny zrobić kobietę lub z kobiety mężczyznę, lub różnicę między płciami zatrzeć, tak i oni nie mają mocy, aby stworzenia Boże rozdzielać, rozłączać i zabraniać, by w małżeństwie uczciwie wspólnie mieszkali i żyli”³⁸. Zakaz małżeństwa jest w tym artykule określony także jako dowód tyranii stosowanej przez wiernych papieżowi biskupów.

³⁶ *Traktat o władzy i prymacie papieża*, BSELK, s. 822-831 (KWKL, s. 366-368).

³⁷ *Wyznanie augsburskie*, art. XXVIII, BSELK, s. 137 (KWKL, s. 151).

³⁸ *Artykuły szmalkaldzkie*, cz. III, art. XI, BSELK, s. 774n (KWKL, s. 355).

2. Urząd kościelny w teologii Marcina Lutra

By zaprezentować pojęcie urzędu w teologii Marcina Lutra³⁹ należy rozpocząć od prezentacji jego koncepcji powszechnego kapłaństwa. Następnie zostanie ukazana relacja powszechnego kapłaństwa i urzędu, perspektywa na urząd kościelny jako ustanowiony przez Boga, a także kwestie powołania do niego, jego zadań oraz struktury.

2.1. Powszechne kapłaństwo

Po raz pierwszy koncepcja powszechnego kapłaństwa w pismach M. Lutra znalazła się w „Kazaniu o Nowym Testamencie” z 1520 roku: „Tak staje się jasnym, że nie sam ksiądz ofiaruje mszę, ale każdy swoją własną wiarą. To jest prawdziwy urząd kapłański, przez który Chrystus jest ofiarowany Bogu, urząd który kapłan wraz ze wszystkimi zewnętrznymi znakami mszy reprezentuje. A więc wszyscy są takimi samymi duchowymi kapłanami przed Bogiem. [...] Gdyż wszyscy ci, którzy mają wiarę, że Chrystus jest dla nich kapłanem w niebie przed obliczem Bożym i na niego składają, przez niego przedkładają swoje modlitwy, uwielbienie, potrzeby i siebie samych, którzy nie wątpią w to, że on czyni to samo i ofiaruje się za nich i w związku z tym przyjmują cieleśnie lub duchowo sakrament i testament jako znak tego wszystkiego i nie wątpią, że są w nim odpuszczone wszystkie grzechy, że Bóg stał się miłościwym ojcem i przygotował życie wieczne, zobacz, wszyscy ci, gdziekolwiek są, są prawdziwymi kapłanami i prawdziwie sprawują mszę, przez co osiągną też to, czego pragną. Gdyż wiara musi wszystko czynić. To ona jest prawdziwym urzędem kapłańskim i nie pozwala, by był nim ktokolwiek inny”⁴⁰.

W podobnym duchu M. Luter wypowiada się w tym samym roku w jednym z trzech pism programowych „O wolności chrześcijanina” pisząc o skutkach wiary: „...Bóg zarezerwował i przeznaczył dla siebie pierwsze męski narodziny [...] Te pierwsze narodziny kosztowały wiele, ale przyniosły ze sobą podwójną korzyść [...]: sprawowanie urzędu królewskiego i kapłańskiego. [...] na Chrystusie spoczywa cześć i godność wynikająca z faktu pierwszych narodzin. Tę cześć i godność Syn Boży udziela wszystkim wierzącym. Wynika z tego istotna konsekwencja – wszyscy wierzący są zobowiązani do pełnienia urzędu królewskiego i kapłańskiego wraz z Chrystusem. Czytamy o tym w 1 Liście Piotra 2,9: »wy jesteście narodem wybranym, królewskim kapłaństwem«. [...] kapłaństwo czyni nas godnymi

³⁹ W języku polskim zobacz także: M. Cieślak, *Urząd kościelny w teologii Marcina Lutra*, „Rocznik teologiczny ChAT” r. 25: 1983, z. 2, s. 161 – 172; B. Milerski, *Urząd duchowny...*, art. cyt.

⁴⁰ WA 6, 370.

stawania przed Bogiem i proszenia o innych. Nikomu bowiem nie przysługuje prawo stawania przed Bogiem jak tylko kapłanom”⁴¹. Zarówno w „Kazaniu o Nowym Testamencie”, jak również w „O wolności chrześcijanina” powszechne kapłaństwo wszystkich wierzących zakorzenione jest w wierze.

To spojrzenie uzupełnia, uznawany w kontekście powszechnego kapłaństwa za klasyczny, fragment zawarty w kolejnym z pism programowych z roku 1520, „Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu o ulepszeniu chrześcijańskiego stanu”. Luter rozpoczyna w nim od obalenia trzech murów, jakimi swoją władzę zabezpieczyło papieństwo. W kontekście powszechnego kapłaństwa najistotniejszy jest pierwszy z nich: „Papieżnicy postawili z wielką zręcznością trzy mury naokoło siebie i tym sposobem chronili się dotychczas tak, że ich nikt nie mógł reformować, na skutek czego całe chrześcijaństwo okrutnie upadło. Po pierwsze, gdy się ich rąbnęło świecką władzą, wtedy twierdzili i powiedzieli, że świecka władza nie ma nad nimi prawa, lecz odwrotnie: duchowa stoi ponad świecką”⁴². Koncepcja powszechnego kapłaństwa służy M. Lutrowi do obalenia tego muru: „Wynaleziono, że papież, biskupi i lud klasztorny nazywani bywają stanem duchownym, książęta, panowie, rzemieślnicy i chłopci stanem świeckim, co jest wielkim kłamstwem i obłudą. Nie powinien jednak nikt z tych powodów popaść w nieśmiałość i to z następującej przyczyny: Wszyscy chrześcijanie są naprawdę stanu duchownego i nie istnieją między nimi żadne różnice, jak tylko przez urząd, jak mówi Paweł itd., żeśmy wszyscy jednym ciałem, każdy jeden członek ma swą własną czynność, która służy drugiemu. Wszystko to stąd się wywodzi, że mamy jeden chrzest, jedną ewangelię i wiarę jedną i równymi jesteśmy chrześcijanami”⁴³. W tym fragmencie widać zatem, że Luter łączy godność kapłańską nie tylko z wiarą, ale także z chrztem.

Chrzest i wiara są zatem dwoma punktami odniesienia dla powszechnego kapłaństwa w refleksji Reformatora. Powszechne kapłaństwo czyni chrześcijan równymi przed Bogiem, niezależnie od wieku czy płci, co potwierdzają cytowane już dzisiaj słowa Reformatora z „Kazania o Nowym Testamencie”: „Dlatego wszyscy chrześcijanie są kapłanami, wszystkie chrześcijanki kapłankami, czy to młody czy stary, pan czy sługa, pani czy służąca, uczony czy laik”⁴⁴. Znosi ono także średniowieczne podziały na stan duchowny i świecki.

⁴¹ WA 7, 26-28 (tłum. polskie: M. Luter, *O wolności chrześcijanina*, przeł. z wersji niemieckiej M. Czyż, w: M. Luter, *Pisma etyczne*, Bielsko-Biała 2009, s. 36-38).

⁴² WA 6, 406 (tłum. polskie: M. Luter, *Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu o ulepszenie chrześcijańskiego stanu (1520)*, przeł. J. Lasota, „Z Problemów Reformacji”, t. 6: 1993, s. 154).

⁴³ WA 6, 407 (tłum. polskie: *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 154n).

⁴⁴ WA 6, 370.

Koncepcja ta nie jest jednak fundamentem egoistycznego indywidualizmu chrześcijan, którzy czerpiąc z nadanej im godności uznają siebie za samowystarczalnych i nie oglądają się na zbór do którego przynależą. Powszechne kapłaństwo stanowi zobowiązanie, które umacnia więzi między wierzącymi, bowiem kapłańska *communio* ma nie tylko wymiar wertykalny – wspólnoty z udzielającym chrześcijanom swej godności Chrystusem, ale także horyzontalny – związujący tych, którzy ową godność otrzymali. Doskonale jest to widoczne w zadaniach jakie zostały przez Reformatora przypisane kapłanom. W przytoczonym już wyżej fragmencie pisma „O wolności chrześcijanina” stwierdzone zostało, że uprawnia ona do stawania przed Bogiem i wstawiania się w modlitwie za innych⁴⁵. W piśmie „Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu” z powszechnym kapłaństwem łączone jest prawo udzielania chrztu i absolucji⁴⁶, ponownie zatem widać w nim aspekty służby względem bliźniego. Całościowo zagadnienie to Luter podsumował w piśmie odnoszącym się do kwestii ustanowionych sług Kościoła z 1523 roku, formułując 7 praw przynależnych kapłanom: 1. zwiastowanie Słowa Bożego, 2. chrzczenie, 3. udzielanie Wieczerzy Pańskiej, 4. zarządzanie władzą kluczy, 5. modlitwa przyczynna za innych, 6. składanie z siebie ofiary Bogu oraz 7. rozstrzygnięcie i osądzenie o nauce i duchu⁴⁷.

2.2. Powszechne kapłaństwo a urząd kościelny

Luter jasno rozróżniał między kapłanami w Kościele, tj. wszystkim ochrzczonymi/wierzącymi, a sługami Kościoła, tj. pełniącymi w nim urzędy. W piśmie „O ustanowieniu sług Kościoła” z 1523 roku stwierdzał: „Kapłan nie jest tym samym co starszy albo sługa [pełniący urząd], pierwszy jest [w chrzcie przez wodę i Ducha] narodzony, drugi jest [przez powołanie na pełniącego urząd] uczyniony”⁴⁸. To rozróżnienie przeprowadza jeszcze wyraźniej w wykładzie psalmu 82 z 1530: „Jest prawdą, że wszyscy chrześcijanie są kapłanami, ale nie wszyscy proboszczami. Gdyż ponad to, że jest on chrześcijaninem i kapłanem, musi mieć on też urząd i powierzoną mu rolę w Kościele”⁴⁹.

Argumenty za takim rozróżnieniem przedstawił w „O ustanowieniu sług Kościoła”: „Gdyż choć to⁵⁰ jest wspólne wszystkim chrześcijanom, to jednak nikomu nie wolno na mocy swego autorytetu wychodzić na środek i dla siebie tylko brać tego, co należne jest

⁴⁵ WA 7, 28 (tłum. polskie: M. Luter, *O wolności chrześcijanina*, dz. cyt., s. 38).

⁴⁶ WA 6, 408 (tłum. polskie: M. Luter, *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 155).

⁴⁷ WA 12, 180.

⁴⁸ WA 12, 178.

⁴⁹ WA 31 I, 211.

⁵⁰ Chodzi o 7 praw przysługujących chrześcijanom na mocy ich kapłaństwa, zob. wyżej s. 13.

wszystkim [...]. Co więcej, ta wspólnota prawa wymaga, by jeden (lub wielu), jak wydaje się dobrze wspólnocie, został wybrany i przyjęty, który by mówił w miejscu i imieniu wszystkich, którzy mają takie samo prawo sprawowania tej służby publicznie, aby w ludzkie nie powstało niestosowne zamieszanie”⁵¹.

Połączenie koncepcji powszechnego kapłaństwa z wymogiem delegacji służby urzędu kościelnego na jednego, wybranego spośród zboru zostało przez M. Lutra uwzględnione już w pismach programowych z roku 1520. W „Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu” czytamy: „Bowiem co się wynurzyło z chrztu, może się chlubić, że poświęcone już zostało na kapłana, biskupa, papieża, chociaż nie każdemu wypada ten urząd wykonywać”⁵², zaś chwilę wcześniej tak M. Luter opisuje święcenia biskupie: „Dlatego święcenie biskupa nie jest nic innego, jak gdyby tenże zamiast siebie i dla całego zgromadzenia ze zboru, w którym wszyscy mają równe prawa, wybrał jednego i kazał mu to prawo wykonywać dla innych”⁵³. To samo rozumowanie pojawiło się także w krytyce sakramentalnego wymiaru święceń w trzecim z pism programowych roku 1520, „O niewoli babilońskiej Kościoła”: „Dlatego każdy, kto chce być chrześcijaninem musi być świadom tego i pamiętać o tym, że wszyscy w jednakowy sposób jesteśmy kapłanami – to znaczy wszyscy mamy jednakową władzę nad Słowem Bożym i sakramentem. Tylko, że każdy może jej używać wyłącznie za zgodą zboru, gdy jest z góry do tego powołanym. Gdyż tego, co należy do wszystkich nie może przywłaszczyć sobie jedna osoba, dopóki nie zostanie do tego powołana”⁵⁴.

2.3. Urząd kościelny jako ustanowiony przez Boga

Powiązanie urzędu kościelnego z powszechnym kapłaństwem nie wyklucza w myśleniu M. Lutra pojmowania urzędu kościelnego jako ustanowionego przez Boga. Już w piśmie „Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu...” obok fragmentów o wyborze pełniącego urząd kościelny rozumianego jako delegacji do publicznego korzystania z praw jakie każdy chrześcijanin otrzymał w chrzcie, tj. prawa do udzielania chrztu i absencji, czytamy także: „Chcę mówić o stanie proboszczów, których Bóg ustanowił”⁵⁵.

Pogląd o Bożym ustanowieniu urzędu kościelnego znalazł się także w wyznaniu wiary Reformatora w piśmie „Wyznanie o Wieczery Pańskiej” z 1528: „Natomiast świętymi

⁵¹ WA 12, 189.

⁵² WA 6, 407 (tłum. polskie: M. Luter, *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 155).

⁵³ WA 6, 408 (tłum. polskie: M. Luter, *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 155).

⁵⁴ WA 6, 566.

⁵⁵ WA 6, 441 (tłum. polskie: M. Luter, *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 174n).

zakonami i prawdziwymi ustanowieniami, danymi przez Boga, są te trzy: urząd kapłański, stan małżeński i świecka zwierzchność⁵⁶.

Najpełniej ten rodzaj argumentacji na rzecz ustanowienia urzędu kościelnego doszedł do głosu w piśmie „O soborach i Kościołach” z 1539 roku, gdzie został on wymieniony wśród *notae ecclesie*. Luter tak tę *nota* charakteryzuje: „Po piąte poznaje się Kościół zewnętrznie po tym, że wyświęca lub powołuje sługi Kościoła albo ma urzędy, które winien sprawować. Trzeba bowiem mieć biskupów, proboszczów i kaznodziejów, którzy jawnie czy ukrycie te cztery części, wyżej wymienione czy środki uświęcenia podają, udzielają i wykonują, z powodu i w imieniu Kościoła, a raczej z ustanowienia Chrystusowego, jak mówi Paweł w Ef. 4: »postanowił jednych apostołami, drugich prorokami, innych ewangelistami, a innych pasterzami i nauczycielami«. Zbór jako całość nie może bowiem takich rzeczy czynić, lecz musi je komuś polecić albo pozwolić, aby było poleczone. Inaczej, cóż by się stało, gdyby każdy chciał przemawiać lub udzielać i nikt nie chciał ustąpić drugiemu. Należy polecić tylko jednemu i tylko jemu trzeba pozwolić, aby kazał, chrzczył, rozgrzeszał i udzielał sakramentów. Wszyscy inni muszą się tym zadowolić i na to przystać⁵⁷.”

2.4. Powołanie do służby

W piśmie „O niewoli babilońskiej Kościoła” w 1520 roku M. Luter pisał o święceniach kapłańskich, że nie są „niczym innym, jak określoną formą [rytem] powołania kogoś do służby w Kościele⁵⁸”. W 1530 w komentarzu do psalmu 82 potwierdzał: „Powołanie [Beruf] i nakaz czynią księdzem i kaznodzieją⁵⁹”. Oba przytoczone teksty pokazują, że do służby w urzędzie kościelnym konieczne jest odpowiednie powołanie.

Powołanie to dokonywane jest w rycie ordynacji. Kwestia jego przebiegu nie była dla Lutera zagadnieniem pierwszorzędym. W pierwszych latach Reformacji ordynacje nie były konieczne, bowiem wystarczająca ilość duchownych przyłączyła się do zreformowanego Kościoła. Wraz z pojawieniem się potrzeby powołania nowych osób Luter zdecydował się ordynować sługi dla Kościoła – pierwszą ordynacją w Wittenberdze było powołanie na diakona Georga Rörera⁶⁰. Formularz ordynacji z 1535, według którego ordynowano w Wittenberdze duchownych, odwoływał się do chrztu, zgodnego z porządkiem powołania

⁵⁶ WA 26, 504 (tłum. polskie: M. Luter, *Wyznanie o Wieczerzy Pańskiej*, przeł. J. Pośpiech, wyd. 2, Bielsko-Biała 2014, s. 193).

⁵⁷ WA 50, 632n (tłum. polskie: M. Luter, *O soborach i Kościołach*, „Z Problemów Reformacji”, t. 6: 1993, s. 259n).

⁵⁸ WA 6, 566.

⁵⁹ WA 31 I, 211.

⁶⁰ H.-M. Barth, *Die Theologie Martin Luthers. Eine kritische Würdigung*, Gütersloh 2009, s. 405.

i modlitwy wstawienniczej zboru. Nałożenie rąk nie przekazywało szczególnych darów czy upoważnienia, ale uznane zostało za adekwatny gest liturgiczny połączony z modlitwą „Ojciec nasz” oraz odśpiewaniem pieśni *Veni creator spiritus*⁶¹.

2.5. Zadania urzędu kościelnego

Zadania urzędu kościelnego pojawiają się na przykład w charakterystyce stanu proboszczów, ustanowionych przez Boga, w „Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu”: „...którzy też rządzą parafią przez głoszenie kazań i sakramenty...”⁶². Sprowadzają się one więc do dwóch zasadniczych. Obok akcentu na kazanie jako treść służby pełniącego urząd kościelny widać tutaj, że Luter idąc tropem zniesienia podziału na stan świecki i duchowny odrzuca jakiś szczególnego rodzaju stan ontologiczny osoby, której ów urząd został powierzony. Pełniący urząd kościelny nie mają *character intelligibilis*⁶³.

Urząd kościelny jest zatem urzędem Słowa, zwiastowanego w kazaniu i udzielnego w sakramentach, a także głoszonego w absolucji. Widać to także w cytowanym już wyżej fragmencie z pisma „O soborach i Kościele”: „Trzeba bowiem mieć biskupów, proboszczów i kaznodziejów, którzy jawnie czy ukrycie te cztery części, wyżej wymienione czy środki uświęcenia podają, udzielają i wykonują, z powodu i w imieniu Kościoła, a raczej z ustanowienia Chrystusowego”⁶⁴. Wspomniane przez Reformatora cztery części, dla których wykonywania koniecznym jest urząd z ustanowienia Chrystusowego, to: kazanie, Chrzest, Wieczerza Pańska oraz absolucja⁶⁵.

2.6. Struktura urzędu kościelnego

Dla M. Lutra kluczowe było oczywiście fundamentalne zadanie urzędu kościelnego, to jest zwiastowanie Słowa w kazaniu i sakramencie oraz absolucji. Kwestie struktury owego urzędu były dla niego drugorzędne. W „O niewoli babilońskiej Kościoła” pisał o urzędzie wspomina o urzędzie kapłańskim (tj. prezbiterach) i biskupach, że „nie jest urząd kapłański właściwie niczym innym, jak służbą Słowa – nie Słowa zakonu, ale Słowa Ewangelii. [...] Ten więc, który nie zna, albo nie głosi Ewangelii nie tylko, że nie jest kapłanem, albo

⁶¹ WA 38, 423-431; por.: Przyjdz, Duchu Święty, Stwórco, w: *Śpiewnik ewangelicki*, Bielsko-Biała 2002, nr 226.

⁶² WA 6, 441 (tłum. polskie: *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 174n).

⁶³ Por.: WA 6, 408 (tłum. polskie: *Do chrześcijańskiej szlachty...*, dz. cyt., s. 155).

⁶⁴ WA 50, 632n (tłum. polskie: M. Luter, *O soborach i Kościołach*, dz. cyt., s. 259n).

⁶⁵ Por.: WA 50, 628-632 (tłum. polskie: M. Luter, *O soborach i Kościołach*, dz. cyt., s. 257-259).

biskupem”⁶⁶. Widać zatem, że właściwie nie dokonuje rozdziału między zadaniami biskupa i prezbitera.

Urząd biskupa jest w zasadzie szczególnym przypadkiem urzędu kościelnego. Jedynym jego szczególnym elementem, opisanym w piśmie „Przykład wyświęcenia prawdziwie chrześcijańskiego biskupa” z 1542 roku, które zakorzenia rozumienie posługi biskupiej w tekstach listów nowotestamentowych (1 Tm 3,2, Tyt 1, 7.9), jest nadzór nad proboszczami, jednak bez przypisania biskupowi szczególnej jurysdykcji⁶⁷. Wykształcenie się praktyki powoływania książy jako ewangelickich *Notbischöfe* – biskupów z konieczności wynikało z faktu, że żaden z biskupów nie przyłączył się do Reformacji. Jednocześnie są poświadczone przypadki, które sugerują, że nie był to w myśleniu Reformatora jedyny model, czego dowodem wyświęcenie przez Lutra na biskupa Naumburga Mikołaja von Amsdorfa⁶⁸.

Także urząd diakona jest obecny w refleksji Lutra – ponownie przywołajmy fragment z „O niewoli babilońskiej Kościoła”: „Diakonat zaś nie jest służbą czytania lekcji, albo Ewangelii, jak jest to dzisiaj w zwyczaju, ale służbą rozdzielania dóbr kościelnych biednym, by w ten sposób odciążyć kapłanów, by ci bardziej mogli poświęcić się Słowu i modlitwie. Gdyż z tym zamiarem wprowadzono diakonat, jak czytamy w Dziejach Apostolskich 6,4”⁶⁹. Domaga się więc reformy diakonatu w duchu jego genezy opisanej w dziejach apostoelskich.

Te trzy posługi kojarzone z urzędem nie wyczerpują zagadnienia struktury urzędu w myśli Lutra. W cytowanym już wyznaniu wiary z 1528 roku kwestia ustanowionego przez Boga urzędu kościelnego rozwinięta została następująco: „Wszyscy ci, którzy są sługami Słowa lub piastują urząd w Kościele, znajdują się w świętym, prawdziwym, przyjemnym Bogu zakonie i stanie. Jedni kazań, udzielają sakramentów, inni prowadzą kasę kościelną, są kościelnymi i posłańcami albo sługami, którzy tym osobom pomagają. Wykonują przed Bogiem same święte uczynki”⁷⁰.

⁶⁶ WA 6, 566n.

⁶⁷ WA 53, 231-260.

⁶⁸ B. Lohse, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang*, Göttingen 1995, s. 315n; D. Wendebourg, *Kirche*, w: *Luther-Handbuch*, red. A. Beutel, wyd. 2, Tübingen 2010, s. 411; por.: Ł. Barański, *Mikołaj von Amsdorf*, w: *Reformatorzy*, Bielsko-Biała 2013, s. 87-89.

⁶⁹ WA 6, 566n.

⁷⁰ WA 26, 504 (tłum. polskie: M. Luter, *Wyznanie o Wieczery Pańskiej*, przeł. J. Pośpiech, wyd. 2, Bielsko-Biała 2014, s. 193).

3. Płeć i urząd kościelny w pismach Marcina Lutra

Problem płci w odniesieniu do urzędu kościelnego pojawiał się w wypowiedziach Marcina Lutra rzadko. Do połowy lat 90. zeszłego wieku opracowania poświęcone teologii urzędu Reformatora identyfikowały 7 relewantnych wypowiedzi w jego pismach, a także trzy kolejne przekazane w „Mowach stołowych”⁷¹. H. Goertz, w swojej monografii poświęconej powszechnemu kapłaństwu i urzędowi kościelnemu u M. Lutra, wzbogacił tę listę jeszcze o kolejne dwa odniesienia⁷². Poniżej zostaną zaprezentowane w pierwszej kolejności wypowiedzi Reformatora, zaś w drugiej współczesna dyskusja na temat ich interpretacji.

3.1. Wypowiedzi Reformatora

Pierwsza z wypowiedzi M. Lutra odnosząca się do kwestii kobiet i urzędu kaznodziejskiego pojawiła się już w 1521 w toku jego polemiki z Hieronimem Emserem, którą ciągnęła się jeszcze od dysputy lipskiej w 1519 roku. Jednym z jej istotnych wątków była Eserowska krytyka Lutrowej koncepcji powszechnego kapłaństwa. W 1521 roku w jednym ze swoich pism polemicznych Emser postawił Wittenberczykowi zarzut, że z koncepcji powszechnego kapłaństwa wynika dopuszczenie kobiet do urzędu kościelnego. W publikowanej w październiku tego samego roku odpowiedź Luter zareagował następująco: „Cóż, skończyło się. Ale ma to jedną podstawową wadę. Z radością ukorzę się i będę słuchał zwiastujących kobiet i dzieci. Ale jak przekonamy Emsera, zjadacza kirasjerów, by zrobił to samo? Nie będzie chciał być w powszechnym kapłaństwie. Poza tym, nie pozwoli kobietom by go nauczały – nawet gdyby były to same piękne, gładkie, młode dziewoje – gdyż jest zbyt cnotliwy”⁷³.

Jeszcze w tym samym roku w traktacie „O nadużyciach mszy” M. Luter powrócił do tematu. Odnosi się w nim do zarzutu strony rzymskiej, że tekst z 1 Kor 14,34⁷⁴ sprzeciwia się koncepcji powszechnego kapłaństwa, gdyż nie można powiedzieć, że „głoszenie nie jest

⁷¹ WA 8, 251; 8, 497n; 10 III, 170n; 12, 308n; 12, 389; 26, 46nn; 30 III, 524n; 50, 633; WA TR 3, 633n (3813); 5, 10 (5210); 6, 46 (6567) = 1, 611 (1229); zob. W. Brunotte, *Das geistliche Amt bei Luther*, Berlin 1959, s. 194, przyp. 118; Ch. Globig, *Frauenordination im Kontext lutherischer Ekklesiologie. Ein Beitrag zum ökumenischen Gespräch*, Göttingen 1994, s. 28, przyp. 30.

⁷² WA 10 III, 107; 24, 106n; zob.: H. Goertz, *Allgemeines Priestertum und ordiniertes Amt bei Luther*, Marburg 1997, s. 252-258, szczególnie s. 256, przyp. 318 i 319.

⁷³ WA 8, 251.

⁷⁴ „...niech niewiasty na zgromadzeniach milczą, bo nie pozwala się im mówić; lecz niech będą poddane, jak i zakon mówi” (1 Kor 14,34).

wspólne dla wszystkich chrześcijan, nie dotyczy bowiem kobiet”⁷⁵. M. Luter na ów zarzut odpowiedział następująco: „...też niemi, którzy i tak są niepełnosprawni i niezdatni do tego, by pozwolić im głosić. Gdyż choć każdy został wybrany do głoszenia, nie należy nikogo do tego przymuszać, ani też nikt nie może sobie tego przywłaszczać, jeżeli nadaje się do czegoś innego: przed tym też inni powinni ustąpić i dać mu miejsce, aby został zachowany szacunek, dyscyplina i porządek”⁷⁶. Wskazuje następnie powołując się na tekst z 2 Tm 2,2⁷⁷, że głoszenie Słowa Bożego powinno być powierzone tym, którzy się do tego nadają, a więc ci, którzy zostali obdarzeni odpowiednimi darami, takimi jak: „dobry głos, dobra wymowa i dobra pamięć”⁷⁸. Ci zaś którzy ich nie mają powinni milczeć i pozwolić innym podejmować się służby głoszenia. Dalej swoją argumentację za akceptacją nakazu Pawła M. Luter rozwija następująco: „Paweł zabrania kobietom głosić w zgromadzeniu, ponieważ są mężczyźni, którzy nadają się do przemawiania, tak by został zachowany szacunek i dyscyplina, gdyż mężczyzna znacznie bardziej nadaje się i jest właściwy, a także stosowniejszy do tego, by mówić”⁷⁹. Wskazuje także, że rozstrzygnięcie Pawła nie jest jego inwencją, ale ma swoje uzasadnienie w podporządkowaniu kobiety mężczyźnie, które było skutkiem upadku w grzech zgodnie z 1 Księgą Mojżeszową 3,16⁸⁰. Ten argument ze Starego Testamentu stanowi dla Lutera obronę Pawła przed zarzutem, że sprzeciwia się Duchowi Świętemu. Podstawą dla takiego zarzutu mogły by być liczne przykłady kobiet, które z natchnienia Ducha prorokowały. Luter wymienia tutaj między innymi: córki Filipa (Dz 21,9), Miriam, siostrę Aarona (2 Mż 15,20), prorokinię Chuldę (2 Krl 22,14nn), Deborę (Sdz 4,6), a także śpiew pochwalny Marii zawarty w Magnificat (Łk 1, 46-55), a także prorocstwo Jl 3,1⁸¹. Za spójnością stanowiska Pawła w 1 Liście do Koryntian przemawia także nakaz, by kobiety modliły się i prorokowały z nakrytą głową. Całość swojego Reformator podsumował: „Stąd wynika porządek, dyscyplina i szacunek, że kobiety milczą, gdy mówią mężczyźni: gdy jednak żaden mężczyzna nie głosi, wówczas byłoby potrzebne, żeby głosiła kobieta”⁸².

W kazaniu wygłoszonym w Zwickau 22 kwietnia 1522 roku M. Luter powtórzył swoją tezę, że wszyscy chrześcijanie są kapłanami, do których urzędu należy brać na siebie

⁷⁵ WA 8, 497.

⁷⁶ WA 8, 497.

⁷⁷ „A co słyszałeś ode mnie wobec wielu świadków, to przekaz ludziom godnym zaufania, którzy będą zdolni i innych nauczać” (2 Tm 2,2).

⁷⁸ WA 8, 497.

⁷⁹ WA 8, 497.

⁸⁰ „Do kobiety zaś rzekł: Pomnożę dolegliwości brzemienności twojej, w bólach będziesz rodziła dzieci, mimo to ku mężowi twemu pociągać cię będą pragnienia twoje, on zaś będzie panował nad tobą” (1 Mż 3,16).

⁸¹ „A potem wyleję mojego Ducha na wszelkie ciało, i wasi synowie i wasze córki prorokować będą, wasi starcy będą śnili, a wasi młodzieńcy będą mieli widzenia” (Jl 3,1).

⁸² WA 8, 498.

winy bliźnich, a także nauczać, modlić się, oraz „badać występki innych”⁸³. Jednocześnie opierając się na tekstach z 1 Kor 14,34 oraz 1 Kor 14,40⁸⁴ stwierdził, że kapłańska władza nie może być wykonywana publicznie, jeśli dana osoba nie została do tego wybrana. Każdy jest jednak zobowiązany względem brata „w tajemnicy”⁸⁵.

W tym samym roku zagadnienie powraca w Lutrowym kazaniu we wtorek po Święcie Zesłania Ducha Świętego. Reformator ponownie rozpoczyna od stwierdzenia „wszyscy mamy władzę by zwiastować”⁸⁶, odwołując się do klasycznego tekstu uzasadniającego jego koncepcję powszechnego kapłaństwa, a mianowicie 1 P 2,9. Następnie wskazuje na nakaz Pawła z 1 Kor 14,40, by wszystko odbywało się godnie i w porządku. Te rozważania doprowadzają go do kwestii kobiet i urzędu kościelnego: „Skoro wszyscy mamy władzę do tego, by głosić, którzy jesteśmy chrześcijanami, stanie się tak, że kobiety także będą chciały głosić. Nie, mówi Paweł, zabrania tego, by kobieta miała wystąpić przed zgromadzeniem mężczyzn aby głosić i mówi, że mają one być poddane swoim mężczyznom. Gdyż kobieta, która nie daje sobą rządzić i prowadzić, nie może być niczym dobrym, ale tylko stać się nierządnicą. Gdyby jednak doszło do tego (czego nie chcę), że nie będzie żadnego mężczyzny, który by mógł głosić, ale tylko kobiety, wówczas i kobieta może wystąpić i głosić innym najlepiej jak potrafi, inaczej nie”⁸⁷.

W latach 1522/23 M. Luter wygłosił cykl kazań poświęcony 1 Listowi Piotra. Pojawia się w nim oczywiście temat powszechnego kapłaństwa, co ciekawe już w przy omówieniu 1 P 2,5⁸⁸, a nie dopiero przy klasycznym dla luterskiej argumentacji tekście 1 P 2,9. Po przedstawieniu swojej doktryny powszechnego kapłaństwa⁸⁹ Reformator zadaje retoryczne pytanie: „Jaka sytuacja powstanie, jeżeli prawdą jest, że wszyscy jesteśmy kapłanami i wszyscy powinniśmy głosić? Czyż nie powinno być różnicy między ludźmi i czy kobiety także powinny być kapłanami?”⁹⁰. Na tak postawione pytanie M. Luter odpowiada zdecydowanie twierdząco. W perspektywie wiary nie ma różnicy między świeckimi i duchownymi innej niż to, że ci ostatni zostali wybrani przez zbór na osoby urzędowe [*Amptleutt – ludzie urzędu*] by głosili kazania. Jest to jednak tylko zewnętrzna różnica wynikająca z powołania przez zbór, nie ma ona żadnego przełożenia na różnicę przed

⁸³ WA 10 III, 107.

⁸⁴ „A wszystko niech się odbywa godnie i w porządku” (1 Kor 14,40).

⁸⁵ WA 10 III, 107.

⁸⁶ WA 10 III, 170.

⁸⁷ WA 10 III, 170.

⁸⁸ „I wy sami jako kamienie żywe budujcie się w dom duchowy, w kapłaństwo święte, aby składać duchowe ofiary przyjemne Bogu przez Jezusa Chrystusa” (1 P 2,5).

⁸⁹ WA 12, 306-308

⁹⁰ WA 12, 308.

Bogiem. Swoje rozważania M. Luter kontynuuje wskazując, że z faktu, że wszyscy mają tę samą władzę by kazać, nie wynika jeszcze, że każdy może stawać przed zgromadzeniem nie oglądając się na wybór i ustanowienie przez zbór. Zaznacza też w tym miejscu, że tych, którzy zostali wybrani, zbór może odwołać. Następnie Reformator przechodzi do krytyki średniowiecznego podziału na stan świecki i duchowny w oparciu o Ga 3,28⁹¹. Z tego tekstu także płynnie dla niego konkluzja, że wszyscy w nim wymienieni: Żydzi, Grecy, niewolnicy, wolni, mężczyźni i kobiety, „wszyscy są takimi samymi i tylko duchowymi ludźmi. Dlatego wszyscy są kapłanami. Wszyscy mogą zwiastować Słowo Boże”⁹². Zaraz jednak dodaje, że w oparciu o 1 Kor 14,34: „kobiety nie powinny mówić w zgromadzeniu. Powinny pozwolić mężczyznom głosić, gdyż Bóg nakazuje im być posłusznymi swoim mężom”⁹³. Taki porządek powinien być zdaniem Reformatora zachowany, przy czym nie narusza on powszechnej władzy głoszenia Słowa Bożego przynależnej wszystkim kapłanom. Rozważania te M. Luter uzupełnia wskazaniem na sytuację nadzwyczajną: „Jeżeliby jednak tylko kobiety były obecne i nie było mężczyzn, jak w klasztorach żeńskich, wówczas jedna z kobiet może zostać upoważniona do głoszenia”⁹⁴. Co ciekawe, w tym samym cyklu kazań w omówieniu 1 P 5,1-4⁹⁵ pojawia się w świetle powyższych ustaleń zaskakująca uwaga wygłoszona w kontekście wypowiedzi o potrzebie pasterzy wśród chrześcijan: „Z pewnością wśród wszystkich chrześcijan znajdzie się wielu, zarówno mężczyzn jak i kobiet, którzy mogą głosić równie dobrze jak ten, kto głosi w konkretnym miejscu”⁹⁶.

W 1527 roku ukazały się drukiem Lutrowy cykl kazań na temat 1 Księgi Mojżeszowej. W kazaniu poświęconym jej trzeciemu rozdziałowi Reformator zwraca uwagę na fakt, że po upadku Bóg wezwał na sąd Adama i pozwolił, by ten zaprosił swoją żonę. Interpretuje to następująco: „Przez to (mówię) Duch Święty wskazał, że Bóg powierzył urząd rządzenia, nauczania i głoszenia osobie mężczyzny, gdyż na Adama nałożone zostało to, nie inaczej, by głosił on Zakon, przez który pozna, co uczynił i co winien jest Bogu. Głoszenie polecane zostało mężczyźnie, nie kobiecie, jak naucza też Paweł, jeżeli chodzi o zobowiązanie w sprawach chrześcijańskich, poza tym może się czasami okazać, że kobieta

⁹¹ „Nie masz Żyda ani Greka, nie masz niewolnika ani wolnego, nie masz mężczyzny ani kobiety; albowiem wy wszyscy jedno jesteście w Jezusie Chrystusie” (Ga 3,28).

⁹² WA 12, 308.

⁹³ WA 12, 308.

⁹⁴ WA 12, 308.

⁹⁵ „Starszych więc wśród was napominam, jako również starszy i świadek cierpień Chrystusowych oraz współuczestnik chwały, która ma się objawić: Paście trzodę Bożą, która jest między wami, nie z przymusu, lecz ochotnie, po Bożemu, nie dla brzydkiego zysku, lecz z oddaniem, Nie jako panujący nad tymi, którzy są wam poruczeni, lecz jako wzór dla trzody. A gdy się objawi Arcypasterz, otrzymacie niezwiędłą koronę chwały” (1 P 5, 1-4).

⁹⁶ WA 24, 106n.

lepiej potrafi mówić, jak czytamy też w pismach, lecz prowadzenie urzędu, głoszenie i nauczanie Słowa Bożego powierzone jest mężczyźnie⁹⁷.

W latach 1527/28 M. Luter prowadził wykłady poświęcone 1 Listowi do Tymoteusza. Pytanie o kobiety i urząd narzuca sam tekst listu w rozdziale drugim. Komentując 1 Tm 2,11⁹⁸ odnosi go do spraw publicznych, w tym do publicznego zwiastowania. W tym kontekście stwierdza: „Tam kobieta musi być całkowicie cicho, ponieważ powinna ona pozostać słuchaczką, a nie stać się nauczycielką. Nie ma ona być rzeczniczką wśród ludzi. Powinna powstrzymać się od nauczania, od publicznej modlitwy. Przykazane jest jej mówić w domu. Odbiera jej to wszelki publiczny urząd i władzę⁹⁹”. Następnie M. Luter zauważa jednak, że tezie o tym, że kobieta powinna być odsunięta od spraw publicznych, przeczą biblijne przykłady kobiet, które sprawdziły się w zarządzaniu. Przywołuje tutaj królową Kandaki (Dz 8,27), Jael (Sdz 4,17), a także wspomniane już w „O nadużyciach mszy” Deborę (Sdz 4,14), czy prorokinię Chuldę (2 Kr 22,14). To skłania go do postawienia pytania, dlaczego zatem Paweł odsuwa kobiety od szafarstwa Słowa Bożego. W wypowiedzi stwierdza, że w omawianym 1 Tm 2,11 pod słowem „kobieta” należy rozumieć „żonę”, gdyż w kolejnym wierszu 1 Tm 2,12¹⁰⁰ mowa jest o mężu i żonie nazwanych odpowiednio „mężczyzną” i „kobietą”. W sytuacji związania kobiety i mężczyzny węzłem małżeńskim to mężczyzna powinien posiadać władzę, nie kobieta. Wyjątkiem w tej sytuacji są kobiety nie posiadające mężów, takie jak wspomniana Debora czy Chulda. Innym przykładem jest „roztropna kobieta”, która reprezentowała Abel-Beer-Maaka przed Jobem i ustrzegła miasto przed zniszczeniem (2 Sm 20,14-22), czy niezamężne córki ewangelisty Filipa – prorokinie (Dz 21,9). M. Luter stwierdza na tej podstawie, że Paweł „zakazuje nauczania wbrew mężczyźnie lub jego władzy. Gdzie jest mężczyzna, kobieta nie powinna nauczać ani mieć władzy. Gdzie nie ma mężczyzny, Paweł dopuścił by to robiły, gdyż dzieje się to z polecenia mężczyzn¹⁰¹”. To stanowisko Pawła jest dla M. Lutra zgodne z jego wypowiedzią w 1 Kor 11,3¹⁰². Miejszem rządów kobiety jest dom, ale nie jest w nim „mistrzem” [Meister]. Całą wypowiedź traktuje jako skierowaną przeciw greckim kobietom „które były i nadal są bardziej pomysłowe i sprytniejsze niż w innych krajach¹⁰³”, inaczej niż

⁹⁷ WA Tr 3, 633n (3813).

⁹⁸ „Kobieta niech się uczy w cichości i w pełnej uległości” (1 Tm 2,11).

⁹⁹ WA 26, 46.

¹⁰⁰ „Nie pozwalam zaś kobiecie nauczać ani wynosić się nad męża; natomiast powinna zachowywać się spokojnie” (1 Tm 2,12).

¹⁰¹ WA 26, 46

¹⁰² „A chcę, abyście wiedzieli, że głową każdego męża jest Chrystus, a głową żony mąż, a głową Chrystusa Bóg” (1 Kor 11,3).

¹⁰³ WA 26, 46.

u Żydów, Turków, Arabów czy Niemców. Jako przykład ilustrujący, że kobieta nie powinna występować przeciw władzy mężczyzny przytacza także historię Miriam, która krytykowała Mojżesza za pojęcie żony Kuszytki (4 Mż 12). Z tym dla M. Lutra wiąże się zakaz publicznego zwiastowania Słowa w Kościele dla kobiet, jeśli są w nim mężczyźni. Całość Reformator podsumowuje następująco: „Zakłóceniem porządku byłoby, gdyby jakieś kobiety chciały występować przeciwko doktrynie nauczanej przez mężczyzn. Metoda 1 Kor 14 już przeminęła. Mógłbym życzyć sobie, by cały czas działała, ale powoduje ona wielkie konflikty. Gdzie naucza mężczyzna, tam istnieje słuszny argument przeciwko mężczyźnie. Jeśli chce ona być mądra, niech kłóci się ze swoim mężem w domu”¹⁰⁴. Uzasadniając swoje stanowisko M. Luter odnosi się do dalszych fragmentów 2 rozdziału – 1 Tm 2,13n¹⁰⁵, podkreślając pierwszeństwo Adama w stworzeniu, że to nie on został oszukany przez szatana i nie on pierwszy przestąpił Boże przykazanie. Na koniec przywołuje jako argument na rzecz Pawłowego stanowiska tekst z 1 Mż 3,16¹⁰⁶.

W wymierzonym przeciw marzycielom piśmie z 1532 roku „O potajemnych i pokątnych kaznodziejach” M. Luter buduje swoją argumentację na rzecz porządku w Kościele wykluczającego kaznodziejstwo bez uprzedniego powołania między innymi w oparciu o 1 Kor 14. Tekst 1 Kor 14,34 służy mu za argument na rzecz tego, że przynależność do zboru nie uprawnia automatycznie do służby Słowa¹⁰⁷. W kontekście tego argumentu ponownie rozważa, jako potencjalny kontrargument marzycieli, różne przykłady kobiet występujących publicznie na kartach Biblii, mające dowodzić, że kobieta może nauczać w Kościele. Oprócz przywoływanych już w wyżej omówionych pismach Debory (Sdz 4,14), „roztropnej kobiety” z Abel-Beer-Maaka (2 Sm 20,14-22), prorokini Chuldy (2 Kr 22,14), czy Marii (Łk 1, 46-55), wskazuje także na Sarę i jej polecenie wydane Abrahamowi by oddalił Hagar (1 Mż 16), oraz na prorokinię Annę (Łk 2,36nn). M. Luter stwierdza w odpowiedzi, że przykładów nauczających mężczyzn jest o wiele więcej. Jednocześnie wskazuje, że nie można podważać prawa wymienionych kobiet do nauczania i rządzenia. W opozycji do marzycieli podkreśla, że służba ich nie była potajemna i bez powołania. To ostatnie Bóg potwierdzał cudami i czynami. Sytuacja w Nowym Testamencie ma się jednak inaczej: „Duch Święty, mówiąc przez św. Pawła, zarządził że kobiety powinny milczeć w kościołach i

¹⁰⁴ WA 26, 46n.

¹⁰⁵ Bo najpierw został stworzony Adam, potem Ewa. I nie Adam został zwiedziony, lecz kobieta, gdy została zwiedziona, popadła w grzech (1 Tm 2,13n).

¹⁰⁶ WA 26,47n.

¹⁰⁷ WA 30 III, 522-524.

zgromadzeniach¹⁰⁸, i powiedział, że jest to przykazaniem Bożym¹⁰⁹. Idąc dalej Reformator przypomina prorocstwo Joela 3,2¹¹⁰, a także relację o prorokujących córkach Filipa (Dz 21,9). Podkreśla jednak, że odnośnie do występowania na forum zboru 1 Tm 2,12 nakazuje kobietom milczeć. To stwierdzenie M. Luter uzupełnia: „W przeciwnym wypadku mogą się modlić, śpiewać, wielbić i mówić »Amen«, i czytać w domu, nauczać się nawzajem, przekonywać, pocieszać i interpretować/tłumaczyć Pisma najlepiej jak potrafią”¹¹¹.

Ostatnim z pism M. Lutra, w którym porusza on kwestię kobiet i urzędu kościelnego jest pochodzące z 1539 roku „O soborach i Kościele”¹¹² [*Von den Consiliis und Kirchen*]. W nim Reformator wymienia wśród *notae ecclesiae* wyświęcanie i powoływanie sług Kościoła po to by kazali, chrzcili, udzielali Sakramentu Ołtarza, rozgrzeszali. Dodaje przy tym: „Prawdą jest, że w tej części Duch Święty wyłączył kobiety, dzieci i niezdatnych ludzi, ale wybrał do tego jedynie zdatnych mężczyzn (z wyjątkiem potrzeby)”¹¹³. Reformator argumentuje tutaj odwołując się do zaleceń Pawłowych by biskup był mężem jednej żony (1 Tm 3,2¹¹⁴, Tt 1,5n¹¹⁵) oraz do 1 Kor 14,34. Zatem powołany na urząd kościelny „...ma to być odpowiednio do tego przygotowany, wybrany mąż, do czego dzieci i niewiasty i inne osoby nie są zdatne – aczkolwiek są one zdolne do słuchania Słowa Bożego, przyjmowania chrztu, sakramentu, absolucji i są prawdziwie świętymi chrześcijanami jak mówi św. Piotr. Takie bowiem rozróżnienie daje także przyroda i stworzenie Boże, że niewiasty (a tym mniej dzieci lub głupcy) nie mają ani nie powinny rządzić, jak to wynika z doświadczenia i jak mówi Mojżesz w 1 Mż 3: »Masz być poddaną mężowi« [1 Mż 3,16] – a Ewangelia tego naturalnego prawa nie znosi, lecz jako Boży porządek i stworzenie potwierdza”¹¹⁶.

Kolejne trzy wypowiedzi M. Lutra na temat kobiet i urzędu kościelnego przekazane zostały w „Mowach stołowych”. Pierwszym przekazany w nich epizodem jest sytuacja z 3 kwietnia 1538 roku, kiedy M. Luter wraz z towarzyszami gościł u Elizabeth von Rohlitz.

¹⁰⁸ Tutaj M. Luter powołuje się na 1 Kor, podając odniesienie do 1 Kor 7,10 („Tym zaś, którzy żyją w stanie małżeńskim, nakazuję nie ja, lecz Pan, ażeby żona męża nie opuszczała”). Redaktorzy WA sugerują, że bezpośrednim odniesieniem powinien być tutaj zakaz z 1 Kor 14,34.

¹⁰⁹ WA 30 III, 524.

¹¹⁰ „Także na sługi i służebnice wyleję w owych dniach mojego Ducha” (Jl 3,2).

¹¹¹ WA 30 III, 524.

¹¹² Tytuł polskiego tłumaczenia „O soborach i Kościołach” (zob. przyp. 113) zawiera błąd wynikający z interpretacji słowa *Kirchen* jako liczby mnogiej, podczas gdy obecnie przyjmuje się, że chodzi w nim o formę celownika liczby pojedynczej, co zgodne jest z treścią III części pisma (zob.: *Luther Deutsch. Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart*, red. K. Aland, t. 6, Göttingen - Stuttgart 1966, s. 300; por. tłumaczenie angielskie: *On the Councils and the Church*; w: *Luther's works*, red. J. J. Pelikan i in., t. 41, Philadelphia 1966, s. 9-178).

¹¹³ WA 50, 633 (tłum. polskie: M. Luter, *O soborach i Kościołach*, dz. cyt., s. 260).

¹¹⁴ „Biskup zaś ma być nienaganny, mąż jednej żony...” (1 Tm 3,2).

¹¹⁵ „Pozostawiłem cię na Krecie w tym celu, abyś uporządkował to, co pozostało do zrobienia, i ustanowił po miastach starszych, jak ci nakazałem. Takich, którzy są nienaganni, są mężami jednej żony...” (Tt 1,5n).

¹¹⁶ WA 50, 633 (tłum. polskie: M. Luter, *O soborach i Kościołach*, dz. cyt., s. 260).

W czasie posiłku doniesiono gospodyni, że biskup miśnieński chciał zakazać jej wprowadzania Reformacji w jej dobrach powołując się na Pawłowy zakaz z 1 Listu do Koryntian 14,34. Luter w reakcji na tę informację stwierdził, że zadania, których podejmuje się Elizabeth von Rochlitz przynależą biskupom, ale kiedy ci odmawiają należy działać według zasady: „Jeśli nie chcą oni słuchać mężczyzn, wówczas muszą dać mówić kobietom i dzieciom”¹¹⁷.

W innym fragmencie przekazanym w „Mowach stołowych” z 1540 roku M. Luter stwierdza o wypowiedaniu się kobiet publicznie, że „jest przeciw zwyczajowi i sprzeciwia się tekstowi Pawła: Niech niewiasty na zgromadzeniach milczą”¹¹⁸. W ostatnim fragmencie „Mów stołowych” związanym z tematem kobiet i urzędu kościelnego M. Luter stwierdza, że kobiety nie powinny rządzić w żadnym z regimentów, „prawo odbiera kobietom mądrość i rządy”¹¹⁹. Swoje stanowisko w tej mowie Reformator uargumentowuje odwołując się do 1 Kor 7,10 oraz 1 Tm 2,12.

Dla dopełnienia powyższego obrazu należy dodać jeszcze cztery uzupełnienia. Po pierwsze w części z omówionych wyżej pism M. Luter wspominał liczne przykłady kobiet, które Duch Święty powoływał do służby prorockiej. Nie jest to jedyny przykład tego typu wypowiedzi w pismach Reformatora. W kazaniu z 21 kwietnia 1521 roku, komentując tekst z Ewangelii Jana 20, 16 M. Luter najpierw nazywa Marię Magdalenę Apostołą Apostołów¹²⁰, a następnie stwierdza, że zmartwychwstały uczynił „ją kaznodziejką, tak że musi ona być mistrzynią i nauczycielką umiłowanych apostołów”¹²¹. W innym kazaniu na Poniedziałek Wielkanocny 1538 roku tak Luter podsumowuje słowa Chrystusa skierowane do Marii Magdaleny: „Dlatego zostaw odtąd taką cielesną służbę i cześć, ale tak uczyni: idź i zostań głosicielką i zwiastuj to (jak ci powiem) moim umiłowanym braciom”¹²². W innym kazaniu z lipca 1531 Reformator nazwał Elżbietę „prorokinią i wielką, silną, potężną kaznodziejką”¹²³.

Po drugie, warto zauważyć, że także w XVI wiecznej Reformacji mieliśmy do czynienia z kobietami pełniącymi funkcje przynależne urzędowi kościelnemu. Przykładami takich postaci są Katharine Zell, należąca do grona strasburskich Reformatorów¹²⁴, a także wspierająca ruch reformacyjny swoimi pismami i gotowością do debaty z teologami

¹¹⁷ WA Tr 3, 633n (3813).

¹¹⁸ WA Tr, 5, 10 (5210).

¹¹⁹ WA Tr 6, 46 (6567).

¹²⁰ Zob. WA 32, 79.

¹²¹ WA 32, 80.

¹²² WA 46, 331.

¹²³ WA 34 I, 564

¹²⁴ Zob. T. Kaufmann, *Reformatoren*, Göttingen 1998, s. 85-87.

z Igolstadt bawarska szlachcianka Argula von Grumbach¹²⁵. Marcin Luter akceptował działalność obu pań. Do pośrednictwa Katharine Zell odwoływał się w 1531 roku szukając zblżenia ze strasburskimi teologami. Z Argulą von Grumbach zaś korespondował, a także spotkał się w trakcie swojego pobytu na zamku Koburg podczas sejmu w Augsburgu w 1530 roku¹²⁶.

Po trzecie, należy wskazać na jeszcze dwa zagadnienia poruszane przez M. Lutra w kontekście powszechnego kapłaństwa. W piśmie „O ustanowieniu sług Kościoła” odnosi się do praktyki chrztu nagłego, którego może udzielić także kobieta na mocy powszechnego kapłaństwa: „Gdyż chrzcząc udzielamy życiodajnego Słowa Bożego, które odnawia dusze i wybawia od śmierci i grzechów. Udzielanie chrztu jest bez porównania większe od konsekrowania chleba i wina, gdyż jest to najwyższym urzędem Kościoła – zwiastowaniem Słowa Bożego. A więc gdy kobiety chrzczą, zasadnie spełniają one funkcję kapłańską, i czynią to nie jako akt prywatny, ale jako część publicznej posługi Kościoła, która należy tylko do kapłaństwa”¹²⁷. W kontekście służby kapłańskiej M. Luter wypowiada się także o równych prawach rodziców do jej pełnienia wobec swoich dzieci. W jednym z kazań z listopada 1528 nazywał rodziców „biskupem i biskupką”¹²⁸, a także pisał o służbie zwiastowania kobiet za pomocą terminu „kazać”: „idzie służąca, sługa, syn i córka, i każe [predigen]”¹²⁹.

3.2. Współczesne próby interpretacji

Przedstawione powyżej wypowiedzi M. Lutra na temat kobiet i urzędu duchownego stały się przedmiotem różnorodnej interpretacji teologów, przede wszystkim zajmujących się jego problemem powszechnego kapłaństwa i teologii urzędu Reformatora. Poniżej przedstawione zostaną wybrane przykłady interpretacji obecne we współczesnej dyskusji¹³⁰.

Pierwsza fala zainteresowania tematem nastąpiła w latach 50. i 60. zeszłego wieku. Jednym z pierwszych, który poruszył temat, był Hans Storck w analizie problemu

¹²⁵ Zob.: J. Sojka, *Argula von Grumbach*, w: *Reformatory*, dz. cyt., s. 98n.

¹²⁶ I. Ludolphy, *Die Frau in der Sicht Martin Luthers*, w: *Vierhundertfünfzig Jahre lutherische Reformation, 1517 – 1967. Festschrift für Franz Lau zum 60. Geburtstag*, Göttingen, 1967, s. 212.214.

¹²⁷ WA 12, 181.

¹²⁸ WA 30 I, 58.

¹²⁹ WA 46, 411.

¹³⁰ W dyskusji polskiej pojawił się interpretacja wypowiedzi M. Lutra o służbie kobiet w urzędzie kościelnym w toku dyskusji nad jej wprowadzeniem w Kościele Ewangelicko-Augsburskim – zob.: R. Frieling, *Ordynacja kobiet w refleksji biblijnej, ewangelickiej i ekumenicznej*, „Rocznik teologiczny ChAT” r. 42: 2000, z. 1, s. 163-166.

powszechnego kapłaństwa u M. Lutra¹³¹. W swojej interpretacji uwypukla on wypowiedzi M. Lutra sugerujące jego pozytywny stosunek do pełnienia przez kobiety urzędu kościelnego. Skupia się na wypowiedziach z polemiki z Emserem, a także na wzmiankach o wykonywaniu służby kapłańskiej przez położne udzielające nagłego chrztu. Zaś z wypowiedzi w piśmie „O nadużyciach mszy” kładzie nacisk na wezwanie M. Lutra, by kobiety zwiastowały tam, gdzie nie ma mężczyzn. Pozostałą zaś część tej wypowiedzi kwituje: „Uwzględniając te wszystkie ogólne opinie na temat tego, co jest stosowne, Luter przyłącza się jednak do zdania Pawła, który zabrania kobietom obejmowania urzędu”¹³².

Rok później ukazała się analiza H.-H. Kramma poświęcona relacji biskupa, pastora i zboru na gruncie teologii M. Lutra¹³³. Skupia się on na tekstach nowotestamentowych, na których Reformator opierał swoje wypowiedzi, wskazując za zarówno na te, które kobiety wykluczały, jak i podnoszone przez M. Lutra kontrprzykłady. Swoją analizę podsumowuje: „Z tych miejsc wnioskuje on [Luter], że »zasadniczo« nie można w każdym przypadku wykluczyć kobiet z uczestnictwa w zwiastowaniu Słowa. Ale publiczny urząd kaznodziei nie może im zazwyczaj zostać przekazany. W szczególnych przypadkach lub we wspólnotach, do których należą tylko kobiety, [...] Luter potrafi sobie wyobrazić możliwość objęcia urzędu także przez kobiety”¹³⁴.

Z interpretacją H.-H. Kramma zgadza się Wilhelm Brunotte, w swojej wydanej w 1959 roku monografii poświęconej urzędowi duchowemu w teologii Reformatora¹³⁵. W. Brunotte zarzuca interpretacji H. Storcka jednostronny dobór wypowiedzi M. Lutra¹³⁶. Sam w swojej analizie nie bierze pod uwagę dwóch zasadniczo uwypuklonych przez H. Storcka wypowiedzi Reformatora. Fragment z pisma polemicznego przeciw Emserowi uznaje, że deklaracja M. Lutra „Z chęcią się ukorzę...”¹³⁷ jest ze względu na ironiczność całego pisma niejasna, zresztą ono samo skupia się na dowiedzeniu nauki o powszechnym kapłaństwie. Drugi odrzucony przez W. Brunotte fragment to odniesienie do nagłych chrztów przeprowadzanych przez położne. Uznaje go za niedostateczną podstawę dla wyprowadzenia twierdzenia o dopuszczeniu kobiet do urzędu kościelnego, podkreślając przy tym, że tu także M. Lutrowi chodziło o dowiedzenie powszechnego kapłaństwa¹³⁸. Całość swoich rozważań,

¹³¹ H. Storck, *Das allgemeine Priestertum bei Luther*, München 1953.

¹³² Tamże, s. 33.

¹³³ H.-H. Kramm, *Bischof, Pastor und Gemeinde*, „Luthertum” t. 13: 1954.

¹³⁴ Tamże, s. 28.

¹³⁵ W. Brunotte, *Das geistliche Amt bei Luther*, Berlin 1959, s. 199, przyp. 159..

¹³⁶ Tamże, s. 195.

¹³⁷ WA 8, 251.

¹³⁸ W. Brunotte, dz. cyt., s. 199, przyp. 158.

opartych na większości wspomnianych w poprzedniej części tekstów¹³⁹ podsumowuje następująco: „Kobiety mają na mocy powszechnego kapłaństwa zdolność zwiastowania Słowa Bożego w każdej możliwej formie i wnoszą przez to do duchowego urzędu potrzebne duchowe właściwości. Z powodu zapisanego w 1 Mż 3,16 Bożego zarządzenia nie mogą jednak zostać powołane do urzędu duchownego tam, gdzie mężczyźni należą do chrześcijańskiego zboru. Boże zarządzenie potwierdzone jest przez doświadczenie, że kobieta w owym czasie nie była zdolna do objęcia publicznego urzędu. We wspólnotach złożonych z samych kobiet może ona natomiast zostać powołana do urzędu duchownego; przy czym należy zauważyć, że Luter nie oddziela zadania głoszenia od zadania udzielania sakramentów”¹⁴⁰.

Z końca lat 50. pochodzi także poświęcony kwestii urzędu kościelnego kobiet artykuł Petera Brunnera, w którym ten zajął się między innymi wypowiedziami M. Lutra na ten temat¹⁴¹. W swojej analizie skupia się na pismach „O nadużyciach mszy”, „O potajemnych i pokątnych kaznodziejach” oraz „O soborach i Kościele”. W podsumowaniu swoich ustaleń P. Brunner rozpoczyna od wskazania, że „wszyscy chrześcijanie posiadają duchowe upoważnienie by zwiastować Słowo Boże, także kobieta”¹⁴². Zwiastowanie wobec zgromadzonego zboru może podejmować tylko osoba powołana przez Kościół, która się do tego nadaje w wymiarze duchowych i naturalnych przymiotów. Dalej P. Brunner przechodzi do kwestii podległości kobiet mężczyznom na gruncie myśli M. Lutra. Wskazuje zgodność w tej sprawie Starego i Nowego Testamentu. Następnie stwierdza, że Duch Święty przeczyłby sam sobie jeśliby dopuścił kobietę do zwiastowania w zborze, w którym są zdolni do tego mężczyźni. Dopóki tacy są, kobieta nie ma prawa zwiastować, zaś o to by ich nie zabrakło troszczy się Duch Święty. W sytuacji nadzwyczajnej, kiedy takich mężczyzn nie ma, kobieta może podjąć się zadania zwiastowania. P. Brunner tak podsumowuje kwestię porządku, o którym tutaj mowa: „Porządek, który musi tu zostać zachowany, ma charakter duchowy; powoduje go sam Duch. Moralne zachowanie, które odpowiada temu porządkowi, to *przyzwoitość*. Porządek ten i odpowiadająca mu przyzwoitość nie mogą zostać naruszone”¹⁴³.

Hellmut Lieberg uwzględnił analizę kwestii dopuszczenia kobiet do urzędu w swojej obszernej monografii dotyczącej pojmowania urzędu u M. Lutra i F. Melanchtona¹⁴⁴ od

¹³⁹ WA 8, 497; 10 III, 171; 12, 308; 30 III, 523; 50, 633.

¹⁴⁰ W. Brunotte, dz. cyt., s. 199.

¹⁴¹ P. Brunner, *Das Hirtenamt und die Frau*, w: *Pro ecclesia. Gesammelte Aufsätze zur dogmatischen Theologie*, t. 1, Berlin 1962, s.

¹⁴² Tamże, s. 314.

¹⁴³ Tamże, s. 315.

¹⁴⁴ H. Lieberg, *Amt und Ordination bei Luther und Melanchton*, Göttingen 1962.

późnych pism napisanych po roku 1530. Ich treść podsumowuje: „To, że nie może być mowy o kobiecie pełniącej urząd kościelny, Luter wyprowadza na podstawie apostoelskich zakazów w 1 Kor 14,34 i 1 Tt 2,12 z porządków natury i stworzenia, jak zostały one wyrażone w Zakonie (1 Mż 2,18¹⁴⁵ i 3,16) i potwierdzone doświadczeniem”¹⁴⁶. Podkreśla przy tym, że dla M. Lutra Ewangelia nie zniosła, a potwierdziła wspomniane porządki. Zaś znane Reformatorowi przykłady powoływanych przez Boga prorokiń nie są podstawą dla dopuszczenia kobiet do urzędu kościelnego. Odnośnie wcześniejszych wypowiedzi M. Lutra H. Lieberg stwierdza, że w nich „...dochodzi do głosu ludzki punkt widzenia stosowności i przyzwoitości, [...] który zabrania kobietom głosić, choć przed Lutrem wyprowadzono to na podstawie wskazań apostołów i ich umocowania w Zakonie z Bożego porządku stworzenia”¹⁴⁷. H. Lieberg wskazuje przy tym, że znane Reformatorowi przykłady prorokiń nie stają się podstawą do dopuszczenia kobiet do urzędu, a obecne w jego pismach fragmenty odnośnie możliwości zwiastowania przez kobiety dotyczą sytuacji wyjątkowych (brak mężczyzn, zbór z samych kobiet).

W opublikowanym w 1965 roku wykładzie pochodzącym z okresu jego aktywności w Kościele wyznającym (1942) tematem kobiet w urzędzie kościelnym zajął się Ernst Wolf¹⁴⁸. Zwraca uwagę na podkreślaną przez Lutra równość w kapłaństwie kobiet i mężczyzn, a także na jego argumentację zastosowaną w piśmie „O nadużyciach mszy”. Całość swoich rozważań podsumowuje: „Kaznodziejską działalność kobiety widzi on [...] jako uzasadniony środek w wyjątkowych wypadkach. Należy przy tym zauważyć, że dla Lutra głoszenie Ewangelii jest równocześnie zapewnieniem o absolucji. Jego ujęcie powszechnego kapłaństwa zdecydowanie dopuszcza więc głoszenie w pełnym tego słowa znaczeniu także dla kobiet. Nie zna on jednak włączenia kobiet do urzędu według Bożego prawa”¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Należy zauważyć, że sam M. Luter w swoich wypowiedziach na temat służby kobiet w urzędzie kościelnym nie przywołuje bezpośrednio tego tekstu. W tym kontekście warto także przywołać wypowiedź Reformatora nt. 1 Mż 2,18 zawartą w „Wykładzie Genesis” z lat 1535-45: „Ale Mojżesz chciał w specjalny sposób wskazać że inna część ludzkości, kobiety, były stworzone przez wyjątkową radę Boga, aby pokazać, że także ta płeć nadaje się do takiego życia jakiego oczekiwał Adam i że ta płeć będzie użyteczna w prokreacji. Wynika stąd, że gdyby kobieta nie została zwiedzona przez węża i nie zgrzeszyła, to byłaby równa Adamowi pod każdym względem. Gdyż kara bycia poddaną mężczyźnie została nałożona na nią po grzechu i ze względu na grzech, tak jak inne trudy i niebezpieczeństwa: zmęczenie, ból i niezliczone inne problemy. Dlatego Ewa nie była jak kobiety dziś; jej stan był o wiele lepszy i bardziej doskonały i pod żadnym względem nie była ona gorsza od Adama, czy to pod względem cech ciała, czy umysłu” (WA 42, 87).

¹⁴⁶ H. Lieberg, dz. cyt., s. 80.

¹⁴⁷ Tamże, s. 81.

¹⁴⁸ E. Wolf, *Das Frauenamt im Amt der Kirche*, w: tenże, *Peregrinatio*, t. 2, München 1965, s. 179-190.

¹⁴⁹ Tamże, s. 188.

Ostatnim głosem z tego etapu debaty jest artykuł Ingetraut Ludolphy na temat obrazu kobiety u Marcina Lutra¹⁵⁰. W swoich analizach dotyka ona także tematu kobiet i urzędu kościelnego wskazując, że z jednej strony istnieją wypowiedzi Reformatora, w których odrzucał on zwiastowanie kobiet nie tylko jako naruszenie porządku, ale także jako wyraz bezwstydu. Z drugiej dostrzegał sytuacje, w których z konieczności kobiety powinny podjąć się zwiastowania, czy udzielania chrztu. Tę dwojakość wyjaśnia wskazując, że dla Reformatora najważniejszym jest by Ewangelia była zwiastowana, niezależnie od tego, kto to czyni. Z tym wiąże się ocena zakazu sprawowania urzędu kościelnego u M. Lutra jako nie pochodzącego z prawa Bożego [*iure divino*]. I. Ludolphy zwraca także uwagę, że podobnie ma się sytuacja z wypowiedziami M. Lutra na temat udziału kobiet w drugim z publicznych stanów – państwie¹⁵¹.

Zanim przejdziemy do przedstawienia głosów jakie pojawiły się w debacie w latach 90. XX wieku, należy wspomnieć o krótkim podsumowaniu jakie Holstein Fagerberg zawarł w artykule poświęconym problemowi urzędu w okresie Reformacji, opublikowanym w „Theologische Realenzyklopädie”¹⁵². H. Fagerberg interpretuje poglądy M. Lutra w kluczu, w którym datą graniczną jest 1525 rok. Dla okresu przed 1525 r. za reprezentatywną przyjmuje wypowiedź z pisma „O nadużyciach mszy” i ocenia, że ówczesny Luter był „mniej zdecydowany [niż po roku 1525] i mógł sobie wówczas wyobrazić kobiety zwiastujące w szczególnych przypadkach”¹⁵³. Po 1525 roku H. Fagerberg za reprezentatywne uznaje wypowiedzi z pism „O potajemnych i pokątnych kaznodziejach” oraz „O soborach i Kościele” i podsumowuje je następująco: „Uzasadnienie podał częściowo 1 Kor 14,34, częściowo argument na rzecz celowości, a częściowo także argument, że kobieta zgodnie z 1 Mż 3,16 ma być poddana mężczyźnie”¹⁵⁴.

W pierwszej połowie lat 90. problemem zajęła się Christine Globig w monografii poświęconej ordynacji kobiet w kontekście luterńskiej eklezjologii¹⁵⁵. W swojej prezentacji krytykuje ona ujęcie H. Lieberga zarzucając mu, że „sumuje wypowiedzi Lutra zasadniczo jako pochodną »porządku natury i stworzenia«, a także, po drugie, ludzkiej normy przyzwoitości. Nad tym, że zarówno jedno jak i drugie zostało wyartykułowane u Lutra

¹⁵⁰ I. Ludolphy, *Die Frau in der Sicht Martin Luthers*, w: *Vierhundertfünfzig Jahre lutherische Reformation, 1517 – 1967. Festschrift für Franz Lau zum 60. Geburtstag*, Göttingen 1967, s. 204-221.

¹⁵¹ Tamże, s. 212-215.

¹⁵² H. Fagerberg, *Amt/Ämter/Amtsverständnis VI. Reformationszeit*, w: *Theologische Realenzyklopädie*, t. 2, Berlin-New-York 1978, s. 552-574.

¹⁵³ Tamże, s. 573, przyp. 17.

¹⁵⁴ Tamże, s. 573, przyp. 17.

¹⁵⁵ Ch. Globig, *Frauenordination im Kontext lutherischer Ekklesiologie. Ein Beitrag zum ökumenischen Gespräch*, Göttingen 1994.

w konkretnych przykazaniach, Lieberg zastanawia się w tak samo nikłym stopniu jak nad społecznym kontekstem, w którym miały miejsce te wypowiedzi”¹⁵⁶. Zarzut ignorowania kontekstu społecznego wypowiedzi M. Lutra odnosi także do W. Brunnotte. Stanowiska obu badaczy podsumowuje zaś: „wygładzili zróżnicowany, niekiedy sprzeczny wewnętrznie pogląd Lutra na ten problem (...) na rzecz ogólnego »porządku«”¹⁵⁷. Podobnie ocenia też pozycję P. Brunnera¹⁵⁸. W swojej analizie wypowiedzi M. Lutra na temat kobiet i urzędu kościelnego Ch. Globig zwraca uwagę na równość kobiet i mężczyzn w powszechnym kapłaństwie, przy jednoczesnym wyłączeniu kobiet ze sprawowania urzędu kościelnego. Wskazuje przy tym, że M. Luter w swoich wypowiedziach podbudowuje istniejącą strukturę społeczną wypowiedziami biblijnymi. Zwraca także uwagę, że dla M. Lutra nakaz milczenia z 1 Tm 2,11n interpretowany jest przez pryzmat tego, że łamiąc go kobieta będzie rządzić¹⁵⁹. Wskazując też na uwarunkowania społeczne, Ch. Globig sięga szerzej do wypowiedzi Reformatora dotyczących równości kobiet i mężczyzn jako istot stworzonych na obraz Boży oraz luterskiej nauki o stanach jako opisu wizji społeczeństwa, w której rola kobiet ograniczona jest jedynie do stanu domowego [*oikonomia*], nie obejmuje zaś Kościoła [*ecclesia*] i państwa [*politia*]¹⁶⁰. Całość swoich rozważań Ch. Globig podsumowuje: „Sektor publiczny, a w tym i publiczne przemawianie, nie należą się kobiecie, co dla obszaru kościelnego potwierdzają wypowiedzi biblijne. Luter nie uznaje więc podjęcia urzędu kaznodziejskiego, choć kobiety mają na mocy powszechnego kapłaństwa pełnomocnictwo do głoszenia Słowa i w wyjątkowych przypadkach mogą się go podjąć. W tym sensie urząd położnej jest pełnoprawnym urzędem duchownym. Zasadniczo żadne publiczne wystąpienie poza domem nie jest stosowne. Co więcej, przyporządkowanie kobiety do stanu domowego pozostaje dominującym teologicznie rozstrzygnięciem”¹⁶¹.

W jednej z najnowszych analiz kwestii powszechnego kapłaństwa i ordynowanego urzędu w teologii Harald Goertz¹⁶² za zasadniczy model stosunku Reformatora do problemu uznaje jego wypowiedzi z pisma „O nadużyciach mszy”, pozostałe zaś traktuje jako rozwinięcia obecnych już w tej wypowiedzi tendencji. Przy czym należy zauważyć, że swoje rozważania opiera na najszerszym z przedstawionych autorów zestawie wypowiedzi Reformatora. W swojej analizie krytykuje między innymi tezy H. Lieberga, ze względu na to,

¹⁵⁶ Tamże, s. 28, przyp. 31.

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ Tamże, s. 32.

¹⁶⁰ Tamże, s. 33-42.

¹⁶¹ Tamże, s. 43.

¹⁶² H. Goertz, *Allgemeines Priestertum und ordiniertes Amt bei Luther*, Marburg 1997.

że „w jego przedstawieniu argument z »porządku natury i stworzenia« nieproporcjonalnie wysuwa się na pierwszy plan”¹⁶³, a także przedstawienie H. Fagerberga, które uznaje za niewystarczająco potwierdzone źródłowo i nietrafnie stwierdzające, że M. Luter dopiero po 1525 roku wyraźnie wykluczył kobiety z pełnienia urzędu kościelnego¹⁶⁴. Swoją analizę H. Goertz podsumowuje stwierdzeniem, że M. Luter ze względu na egzegezę odnośnych miejsc biblijnych, którą uznawał za wiążącą, i z obawy o możliwe naruszenie publicznego porządku Kościoła, nie wyciągnął wniosków ze swoich tez o równości kobiet i mężczyzn na gruncie powszechnego kapłaństwa. Przy tym zaznacza: „Pamiętać należy jednak, że dla wykluczenia kobiet z ordynowanego urzędu Luter przywoływał powody nie teologiczne, ale praktyczne, antropologiczne (nawet jeśli z kolei uzasadnione biblijnie) jak również – przy swoim wskazaniu na »przyzwoitość« – częściowo także etyczne. Nie odmawia on kobietom pełnomocnictwa, nie mówiąc już o uzdolnieniu do służby Ewangelii – odnośnie tego podkreśla on przeciwnie, inaczej niż tradycja przed nim, że służba kobiet pod względem swojej ważności czy autorytetu nie różni się w żaden sposób od służby mężczyzn – ale wskazuje na to, że z jego punktu widzenia kobiety nie są równie zdadne do tego, by ją pełnić”¹⁶⁵.

¹⁶³ Tamże, s. 255, przyp. 313.

¹⁶⁴ Tamże, s. 255, przyp. 314.

¹⁶⁵ Tamże, s. 258.

4. Bibliografia

4.1. Źródła

4.1.1. Tłumaczenia Pisma Świętego

Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Warszawa 1996.

4.1.2. Luterskie księgi wyznaniowe:

Apologia Confessio Augustanae, BSELK1, s. 427-590, (tłum. polskie: Obrona Wyznania Augsburskiego (Apologia Konfesji Augsburskiej), przeł. W. Niemczyk, KWKL, s. 165-325).

Artikel christlicher Lehre so da hätten pollen aufs Concilium zu Mantua oder wo es sonst worden wäre überantwort werden von unsers Teils wegen und was wir annehmen oder nachgeben kunnten oder nicht etc. Durch Dokt. Martin Luther geschrieben. Anno 1537, BSELK, s. 718-785, (tłum. polskie: Artykuły szmalkaldzkie z 1537, przeł. W. Niemczyk, KWKL, s. 335-358).

Die Augsburgische Konfession. Confessio oder Bekenntnis des Glaubens etlicher Fürsten und Städte uberantwort Kaiserlicher Majestat zu Augsburg Anno 1530. Confessio fidei exhibitā invictissimo Imperatori Carolo V. Ceasari Augusto in comitiis Augustae Anno MDXXX, w: BSELK, s. 84-225, (tłum. polskie: Wyznanie augsburskie (Konfesja Augsburska) z 1530 roku, przeł. z łaciny J. J. Jackowski, KWKL, s. 143-163; Wyznanie augsburskie (Konfesja Augsburska) z 1530 r. Część pierwsza, przeł. z niemieckiego A. Wantuła, BKE, s. 25-45).

De potestates et primatu papae tractatus per theologos Smalcaldiae congregatos conscriptus Anno 1537, BSELK, s. 796-837, (tłum. polskie: Traktat o władzy i prymacie papieża. Napisany przez teologów w Szmalkalden w 1537 roku, przeł. W. Niemczyk, KWKL, ss. 359-369).

Formula Concordiae, BSELK, ss. 1184-1607, (tłum. polskie: Formuła zgody z 1577 roku, przeł. J. Pośpiech, KWKL, s. 387-528).

Der große Katechismus deutsch Dokt. Mart. Luther, BSELK, s. 912-1162-910, (tłum. polskie: Duży katechizm, przeł. A. Wantuła, KWKL, ss. 57-131).

Der kleine Katechismus D. Mart. Lutheri für die gemeine Pfarrherrn und Prediger, BSLK, ss. 499-542, (tłum. polskie: *Mały katechizm z 1529 roku*, przeł. A. Wantuła, KWKL, ss. 41-55).

4.1.3. Pisma Marcina Lutra

An der christlichen Adel deutscher Nation von des christliches Standes Besserung (1520), WA 6, 404-469 (tłum. polskie: *Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu o ulepszenie chrześcijańskiego stanu* (1520), przeł. J. Lasota, „Z Problemów Reformacji”, t. 6: 1993, s. 153-192).

Ein Brief D. M. Luthers von den Schleichern und Winkelpredigern (1532), WA 30 III, 518-527.

De captivitate Babylonica ecclesiae preludeum (1520), WA 6, 497-573 (tłum. polskie: M. Luter, *O niewoli babilońskiej Kościoła* (fragmenty), [w:] A. Ściegienny, *Luter*, Warszawa 1967, s. 98-112).

De instituendis ministris ecclesiae as senatum Pragensem Bohemiae (1523), WA 12, 169-196.

Epistel Sancti Petri gepredigt und ausgelegt, WA 12, 259-399.

Exempel, einen rechten christlichen Bischof zu weihen (1542), WA 53, 231-260.

Genesis-Vorlesung (1535-1545), WA 42-44.

Katechismus-Predigten. Dritte Predigtreihe (1528), WA 30 I, 7-122.

Das Ordinationsformular (1535), WA 38, 423-431.

Der Psalm 82 ausgelegt (1530), WA 31 I, 189-218.

Predigt am Pfingstdienstag (10 czerwca 1522), WA 10 III, 170-175.

Predigt am Pfingsttage nachmittags (9 czerwca 1538), WA 46, 406-414.

Predigt am Tage Maria Heimsuchung (21 czerwca 1532), WA 34 I, 561-565.

Predigt zu Zwickau am Mittwoch nach Quasimodogeniti nachmittags (30 kwietnia 1522), WA 10 III, 106-108.

Predigten über das 1. Buch Mose (1527), WA 24, 24-710.

Eine Schöne Osterpredigt vor dem Kurfürsten zu Sachsen getan (1538), WA 46, 329-354.

Ein Sermon über das Evangelium Johannes 20, 11-18 von Maria Magdalena (21 kwietnia 1521), WA 32, 549-552.

Ein Sermon von dem Neuen Testament, das ist von der heiligen Messe (1520), WA 6, 353-378.

Tischreden, WA TR 1, 611 (1229); 3, 633 (3813); 5, 10 (5210); 6, 46 (6567).
Vom Abendmahl Christi, Bekenntnis (1528), WA 26, 261-506 (tłum. polskie: *Wyznanie o Wieczerzy Pańskiej*, przeł. J. Pośpiech, wyd. 2, Bielsko-Biała 2014).
Vom Mißbrauch der Messen (1521), WA 8, 482-563.
Von den Konziliis und Kirchen (1539), WA 50, 509-653 (tłum. polskie: M. Luter, *O soborach i Kościołach*, „Z Problemów Reformacji”, t. 6: 1993, s. 193-271).
Von der Freiheit eines Christenmenschen (1520), WA 7, 20-38 (tłum. polskie: M. Luter, *O wolności chrześcijanina*, przeł. z wersji niemieckiej M. Czyż, w: M. Luter, *Pisma etyczne*, Bielsko-Biała 2009, s. 28-53).
Vorlesung über den 1. Thimotheusbrief (1528), WA 26, 4-120.
Ein Widerspruch D. Luthers seines Irrtums, erzwungen durch den allerhochgelehrtesten Priester Gottes, Herrn Hieronymus Emser, Vikaren zu Meißen (1521), WA 8, 247-254.

4.1.4. Pozostałe:

S. Aurelii Augustini, *Tractatus LXXX in Joannis Evangelium*, w: *Patrologia cursus completus. Series Latina I-CCXXVII, Indices I-IV*, wyd. J. P. Migne, t. 35, Paris 1864, szp. 1839n (tłum. polskie: Augustyn, *Homilie na Ewangelię i Pierwszy List św. Jana*, tł. W. Szoldrski, W. Kania, red. E. Stanula, cz. II, Warszawa 1977, s. 175n).
Przyjdź, Duchu Święty, Stwórczo, w: *Śpiewnik ewangelicki*, Bielsko-Biała 2002, nr 226.

4.2. Opracowania:

Aland K., *Hilfsbuch zum Lutherstudium*, wyd. 2, Gütersloh 1957.
Austad T., *Kirche*, w: *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*, red. H. G. Pöhlmann, T. Austad, F. Krüger, Gütersloh 1996, s. 169-185.
Barth H.-M., *Die Theologie Martin Luthers. Eine kritische Würdigung*, Gütersloh 2009.
Bayer O., *Martin Luthers Theologie. Eine Vergegenwärtigung*, wyd. 2 przejrzone, Tübingen 2004.
Brunner P., *Das Hirtenamt und die Frau*, w: *Pro ecclesia. Gesammelte Aufsätze zur dogmatischen Theologie*, t. 1, Berlin 1962, s. 310-338.
Brunotte W., *Das geistliche Amt bei Luther*, Berlin 1959.
Brunstäd F., *Theologie des lutherischen Bekenntnisschriften*, Gütersloh 1951.
Cieślak M., *Urząd kościelny w teologii Marcina Lutra*, „Rocznik teologiczny ChAT” r. 25: 1983, z. 2, s. 161 – 172.

- Fagerberg H., *Amt/Ämter/Amtsverständnis VI. Reformationszeit*, w: *Theologische Realenzyklopädie*, t. 2, Berlin-New-York 1978, s. 552-574.
- Fagerberg H., *Die Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften von 1529 bis 1537*, Göttingen 1965.
- Frieling R., *Ordynacja kobiet w refleksji biblijnej, ewangelickiej i ekumenicznej*, „Rocznik teologiczny ChAT” r. 42: 2000, z. 1, s. 157 – 168.
- Globig Ch., *Frauenordination im Kontext lutherischer Ekklesiologie. Ein Beitrag zum ökumenischen Gespräch*, Göttingen 1994.
- Goertz H., *Allgemeines Priestertum und ordiniertes Amt bei Luther*, Marburg 1997.
- Iserloh E., *Kirche, Kirchengemeinschaft und Kircheneinheit nach der Confessio Augustana*, w: *Evangelium – Sakramente – Amt und die Einheit der Kirche*, red. K. Lehmann, E. Schlink, Freiburg im Breisgau 1982, s. 13-27.
- Koch E., *Confessio Augustana – Confutatio – Apologie. Das Gespräch über die Ekklesiologie im Kontext der Reichtages von Augsburg*, w: *Die Confessio Augustana im ökumenischen Gespräch*, wyd. F. Hoffmann, U. Kühn, Berlin 1980, s. 41-61.
- Konik T., *Urząd kościelny w księgach wyznaniowych luteranizmu do 1537 roku*, w: *Teologia wiary. Teologia ks. Marcina Lutra i Ksiąg Wyznaniowych Kościoła Lutrańskiego*, red. M. Uglorz, Bielsko-Biała 2007, s. 234-249.
- Kramm H.-H., *Bischof, Pastor und Gemeinde*, „Luthertum” t. 13: 1954.
- Kretschmar G., *Der Kirchenartikel der Confessio Augustana Melanchtons*, w: *Confessio Augustana und Confutatio. Der Augsburger Reichstag 1530 und die Einheit der Kirche*, wyd. E. Iserloh, Münster 1980, s. 411-439.
- Lieberg H., *Amt und Ordination bei Luther und Melanchthon*, Göttingen 1962.
- Lohff W., *Bekenntnis zum Frieden. Eine Auslegung der Confessio Augustana*, Hamburg 1980.
- Lohse B., *Die Einheit der Kirche nach der Confessio Augustana*, w: *Evangelium – Sakramente – Amt und die Einheit der Kirche*, red. K. Lehmann, E. Schlink, Freiburg im Breisgau 1982, s. 58-79.
- Lohse B., *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang*, Göttingen 1995.
- Ludolph I., *Die Frau in der Sicht Martin Luthers*, w: *Vierhundertfünfzig Jahre lutherische Reformation, 1517 – 1967. Festschrift für Franz Lau zum 60. Geburtstag*, Göttingen 1967, s. 204-221.
- Meyer H., Schütte H., *Die Auffassung von Kirche im Augsburgischen Bekenntnis*, w: *Confessio Augustana Bekenntnis des einen Glaubens. Gemeinsame Untersuchung*

- lutherischer und katholischer Theologen*, red. H. Meyer, H. Schütte, Paderborn-Frankfurt am Main 1980, s. 168-197.
- Milerski B., *Urząd duchowny w teologii Marcina Lutra i księgach wyznaniowych*, „Rocznik teologiczny ChAT” r. 46: 2004, z. 1, s. 5 – 21 (opublikowany także w: „Przegląd ewangelicki” r. 2004, z. 2, s. 42-61)
- Nowak D., *Nauka o Duchu Świętym w świetle teologii ks. dra Marcina Lutra i Ksiąg Symbolicznych*, „Studia Humanistyczno-Teologiczne” t. 1 (1) : 2003, s. 161-191.
- Schlink E., *Kriterien der Einheit der Kirche aufgrund der Augsburgerischen Konfession*, w: *Evangelium – Sakramente – Amt und die Einheit der Kirche*, red. K. Lehmann, E. Schlink, Freiburg im Breisgau 1982, s. 109-121.
- Storck H., *Das allgemeine Priestertum bei Luther*, München 1953.
- Wendebourg D., *Kirche*, w: *Luther-Handbuch*, red. A. Beutel, wyd. 2, Tübingen 2010, s. 403-414.
- Wenz G., *Theologie der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Eine historische und systematische Einführung in das Konkordienbuch*, t. 2, Berlin 1998.
- Wolf E., *Das Frauenamt im Amt der Kirche*, w: *tenze, Peregrinatio*, t. 2, München 1965, s. 179-190.

4.3. Literatura pomocnicza

- Barański Ł., *Mikołaj von Amsdorf*, w: *Reformatory*, Bielsko-Biała 2013, s. 87-89.
- Kaufmann T., *Reformatoren*, Göttingen 1998.
- Sojka J., *Argula von Grumbach*, w: *Reformatory*, dz. cyt., s. 98n.